

Варненски и Преславски митрополит Симеон

СЪЧИНЕНИЯ

Т. 1. ЦЪРКВА И ИСТОРИЯ

Статии. Спомени. Писма (1869–1900)

Книгата е издание
на Варненска и Великопреславска митрополия

© Емил Иванов Димитров, съставителство, предговор, въвеждаща студия,
бележки, показалци и речници, 2011

© Издателство „Изток-Запад“, 2011

ISBN 978-954-321-881-3

**Варненски и Преславски
митрополит Симеон**

СЪЧИНЕНИЯ

Т. 1

ЦЪРКВА И ИСТОРИЯ

Статии. Спомени. Писма (1869–1900)

Съставителство, подготовка на текстовете, предговор,
встъпителна студия, бележки, показалци и речници

Емил Димитров

София, 2011

*Истината и виделината трябва да
излизат всякога наяве и от тях никой
никога не трябва да се страхува.*

Митрополит Симеон

БЛАГОСЛОВЕНИЕ

от Негово Високонпреосвещенство
Варненски и Великопреславски митрополит Кирил

*Като каза това, извика с висок глас:
Лазаре, излез вѣн!
(Иоан. 11:43)*

През 1872 г. Светият синод на Българската екзархия е препоръчал първия, едва 32-годишен, Варненски и Преславски митрополит Симеон (1840–1937) пред паството му като „...мъж, снабден с високо учение, с примерна нравственост и строгост в живота, с решително самоотвержение и с горещо желание за нравствено възвишение на паството си“. С дългото си житие, изпълнено с благородни деяния в служба на Бога, Църквата и народа, митрополит Симеон не само е оправдал правотата на тази преценка, но е заслужил и благодарността, и преклонението на целия народ, който приживе му е въздигнал паметник и го е изпратил в последния му път така, както може би никого друго не е изпращал. Българската православна църква пази спомена за Дядо Симеон, както всички са го наричали, като за архиерей, сподобен от Бог с многообразни и редки дарования – образцов пастир, обществен и просветен деец от национален мащаб, уважаван учен и талантлив книжовник; заслугите му към Църквата и народа са такива, че неслучайно към него неведнъж са отнасяни думите на Апостола за Църквата като за *стълб и крепило на истината* (1 Тим. 3:15). Църквата никога не е забравяла своите многозаслужили пастири и дори в най-тежките времена на гонения и враждебност на държавата и обществото към нея Тя споменаваше имената им в своите служби и молитви и се грижеше за тяхната памет; митрополит Симеон всъщност никога не е напуснал своята епархия и своите верни пасоми.

Варненска и Великопреславска митрополия винаги се е стремяла да откликва на всяка инициатива, свързана с името и делото на своя пръв архиерей. Ето защо още преди 7 години тя без колебание прегърна идеята на Емил Димитров за събиране и издаване на писменото наследство на митрополит Симеон и реши да насърчи неговите компетентни и безкористни издирвания. През 2007 г., когато се отбеляза 70-годишнината от блажената кончина на Дядо Симеон, Варненска и Великопреславска митрополия подкрепи Е. Димитров за създаването на постоянна изложба: „Митрополит Симеон – живот и дело“, открита в Духовно-просветния център „Св. Архангел Михаил“ – Варна.

Изложбата вече няколко години изпълнява ролята си на „жив музей“, който с хармонията между образ и текст въздейства върху посетителите и им дава тъй необходимите първоначални сведения за житието и деянията на приснопаментния архиерей.

Логичен резултат от многогодишните усилия на д-р Емил Димитров е и настоящият т. 1 от „Съчинения“ на Митрополит Симеон, озаглавен сполучливо „Църква и история“. Трудът е вече пред очите и съда на читателя и всеки би могъл сам да си състави мнение за него. Не можем да не отбележим обаче, че той поражда както с обема на извършената работа, така и с начина, по който включените в тома произведения са издирени, събрани и подготвени за печат; едновременно с това те са снабдени и с интересна встъпителна студия, просторни коментари и с прецизно подготвен справочен апарат, състоящ се от множество показалци и речници, към които следва да добавим и удачно подобрите архивни снимки и факсимилета. Според нас не би могло и да се желае по-добро и по-достойно представяне на книжовното наследство на Дядо Симеон. Вярваме, че осъществяването на целия план за издаването на неговите „Съчинения“, които Варненска и Великопреславска митрополия ще подкрепя и в бъдеще, ще се превърне не само в значим принос към Църквата и науката, но и дар за съвременните и бъдните поколения, които без съмнение тепърва ще преоткриват личността и делото на Дядо Симеон и ще се вслушват в неговите послания.

Убедени сме, че този труд ще получи много висока оценка сред църковната, научната и културната ни общественост. Можем само да благодарим на д-р Димитров за неговото усърдие и ревност, трудолюбие и компетентност, за целия му благословен труд при подготовката на „Съчиненията“ на Дядо Симеон; няма да е преувеличение да се каже, че ученият успя сам да се справи със задача, която в течение на десетилетия изглеждаше почти невъзможна за разрешение.

Митрополит Симеон ни е необходим както никога досега; в моменти на безпътица имаме нужда тъкмо от неговите мъдрост, прозрения и наставления. И както днес Църквата празнува Възкресение Лазарово като първообраз и подготовка за празнуването на най-голямото тайнство и чудо – Възкресение Христово, така нека и публичното възкресяване на името, творчеството и делото на приснопаментния Варненски и Преславски митрополит Симеон да стане знак за скорошното и желано възстановление на единството между Църква и народ, Църква и наука, както и за възкресението на духовната ни памет в нейната пълнота и неподправеност.

16 април 2011, Лазаровден

ПРЕДГОВОР

I. За изданието: бележки на съставителя

Работата ми по възкресяване на името, творчеството и делото на *Варненски и Преславски митрополит Симеон* (1840–1937) започна 2003 г. като израз на свободна научна и културна воля, във и независимо от каквито и да било институции. След поредица публикации и други инициативи (подготовката на голяма постоянна документална изложба „Митрополит Симеон – живот и дело“, открита през октомври 2007 г. в Енорийския духовно-просветен център „Св. Архангел Михаил“ – Варна), време е за публичен „отчет“ пред българската наука и общественост за стореното.

Запазеното писмено наследство на митрополит Симеон може да бъде описано от различни гледни точки и според различни критерии.

По жанр то се състои от научни и публицистични студии и статии, слова и проповеди, спомени, преводи, коментари към научни издания, бележки по въпроси от църковен и научен характер, но най-вече писма: писмото е главният, „привилегираният“ жанр за митрополит Симеон.

От гледна точка на *обема* става дума за няколко хиляди страници публикувани текстове, разпръснати из различни и най-разнообразни издания в течение на десетки години, като в много от случаите авторството трябва да бъде отделно установявано, понеже немалка част от публикациите (особено до 1906) са направени анонимно или са подписани с псевдоним; към тях е необходимо да се добавят огромно количество (по груби сметки – поне 15–20 хил. листа) ръкописи, които трябваше да бъдат събирани из десетки архивни фондове, съхранявани в архивохранилища почти на цялата територия на България (преобладаващата част от тях все пак са концентрирани в държавните архиви в София, Варна и Русе).

Според времето на тяхната поява, става дума за текстове, написани между 1860/1861 (тогава Одисей Попниколов – светското име на авторитетния владика – е в пети клас на Богословското училище на о-в Халки) и 1937 – годината на смъртта на митрополит Симеон, т.е. става дума за творчество, разгърнато в продължение на 77 (!) години. Със сигурност става дума за един от най-трайно присъстващите във времето автори в цялата културна история на България. Към това трябва да добавим, че иде реч за двуезичен автор; сред текстовете на митрополит Симеон намираме немалко написани на гръцки –

езика, който той е владеел до съвършенство, при това във всички етапи от неговото развитие¹.

Лесно е да се види (това може да бъде установено дори чрез съотношението между отделните части на настоящия том), че в писменото наследство на митрополит Симеон има ясно изразено доминиране – и количествено, и „качествено“ – на писмото; няма никакво съмнение, че точно то е любимият жанр на нашия автор. Това донякъде е предопределено от образованието и призиванието на духовния пастир и лидер. Още в Богословското училище на о-в Халки бъдещият църковен деец е обучаван в техниката на писане на типови писма, както и в правилата за водене на кореспонденция – „част от обучението в училището, свързано с бъдещата дейност на учениците, от които се очаква църковна кариера“^{II}. Да поясним, че по това време добрият пастир тъкмо чрез писма е ръководил своите пасоми; доброто управление на епархията до голяма степен е функция от редовното и умело водене на кореспонденцията. И най-беглото запознаване с епистоларното творчество на Варненски и Преславски митрополит Симеон обаче ни дава да разберем, че за него писмото е нещо несравнимо повече от средство за комуникация и упражняване на властта в епархията; от една страна, то включва, „инкорпорира“ в себе си различни жанрове: тук (в различни по съдържание писма, писани през различни години) можем да открием жанровите белези на хрониката, изповедта, размишлението, проповедта, трактата и т.н.; не ще и дума, че тъкмо писмата (както и тясно свързаните с тях мемоарни текстове) дават на Дядо Симеон най-добрата възможност за проява на писателските му дарби. Чрез писмата си митрополит Симеон се изявява като изтъкнат представител на „епистоларната култура“ на Възраждането^{III}. Една значителна част от тези писма могат да се разглеждат като продължение на т.нар. обществени писма, популярни по времето на тази значима културна епоха^{IV}; нещо повече, едва ли е преувеличено

¹ Вж. например двете запазени ученически съчинения от Халкинското богословско училище (на гръцки и в превод на български): Историческо съчинение за манастира „Св. Троица“ в Халки; Реч по случай смъртта на поп Никола (баща на митрополит Симеон). – В: *Алексиева А.* Книжовно наследство на българи на гръцки език през XIX век. Т. I. Оригинали. С.: Гутенберг, 2010, с. 410–419 (гръцки текст), 420–428 (превод); с. 514–521 (гръцки текст), 522–529 (превод). Последният цялостен текст, написан от *ВПрС* на гръцки, са подготвените по молба на А. Мексис през 1933 г. спомени за Богословското училище на о-в Халки (*Вж. НА–БАН, ф. 144К, оп. 1, а.е. 523, л. 4–34*). Вж. *Наст. изд. (Коментар, Встъп. бел. към ч. II)*, с. 604.

^{II} *Румпос Д.* Български преподаватели и ученици в Богословското училище на остров Халки (1844–1903). Велико Търново: Астарта, 2007, с. 129.

^{III} За писмата и „епистоларната култура“ през Възраждането вж. *Дамянова Р.* Писмата в културата на българското Възраждане. Шумен: Глаукс, 1995. 100 с.

^{IV} За „обществените писма“ вж. *Боришков Г.* История на българската журналистика. 1844–1877. 1878–1885. III изд. С.: Парадокс, УИ „Св. Климент Охридски“, 2003, с. 4–6.

твърдението, че те, пренесли тази традиция чак до 30-те години на XX в., са значимо постижение, връх в този жанр. Свидетелство за това е и фактът, че сред запазеня колосален ръкописен масив сравнително незначителна част са чисто служебните или пък напълно лични писма; дори тогава обаче, когато едно писмо е писано от владиката по конкретен „служебен“ повод, то най-често значително го надраства.

За наше щастие митрополит Симеон е притежавал изключителна архивна култура и е имал ясното съзнание за значимостта на своите ръкописи и еписколария, свидетелство за което са не само усилията по тяхното запазване, но и редакторското усърдие при преглеждането на преписите на писмата, направени доста по-късно от времето на тяхното написване, да не говорим за оставянето на редица обяснителни бележки за отделни споменавани персонажи или вече забравени събития. Можем да бъдем благодарни и за това, че дори *post mortem* на митрополит Симеон (23 октомври 1937), при обществените катаклизми, които България преживява, при нескриваната враждебност към „попщината“ и в ситуацията на елементарна жизнена несигурност, в продължение на повече от две десетилетия – чак до началото на 60-те години на XX в. – архивът на мастития старец е грижливо пазен от неговите наследници. Същото по принцип може да се каже за работата на Научния архив на БАН, където от 1963 г. той се съхранява непокътнат и в добро състояние¹.

И така, след десетилетията на почти пълна забора (тя, за щастие – макар и в рамките на един тесен църковен кръг – никога не е била абсолютна), името на митрополит Симеон все по-често (особено от 1990 г. насам) се споменава и се припомня, а „познанието е припомняне“ (Платон). Тук само ще маркирам в най-едри щрихи кратката история на *не-случването* му в българската култура.

Проблемът за събиране и издаване на ръкописния корпус на Варненски и Преславски митрополит Симеон, най-вече на неговите писма, е поставен скоро след смъртта му от негови близки кореспонденти и съмишленици^{II}; въпросът е подновен от патриарх Кирил^{III}, но отново без никакъв практически резултат. Добри намерения за събиране и издаване поне на част от писменото наследство на митрополит Симеон са изказвали неговите възпитаници Диньо Божков и митрополит Михаил Доростолски и Червенски, но и

¹ Вж. Илиева Д. Богатството на архивния фонд „Митрополит Варненски и Преславски Симеон“. – Митрополит Симеон Варненски и Преславски: духовник и народен будител. Сборник. Шумен, 1992, с. 84–89.

^{II} *Стар приятел [Диньо Божков]*. Симеон, митрополит Варненски и Преславски: сто години от рождението му. – *Вчера и Днес*. Год. I. № 100. 22 февруари 1940, с. 4. (Общество и култура); *Чилингиров Ст.* Писмата на Митрополит Симеон (По случай стогодишнината от рождението му). – *Вчера и Днес*. Год. I. № 106. 29 февруари 1940, с. 4.

^{III} *Кирил, патриарх Български*. Екзарх Антим (1816–1888). С., 1956, с. 14.

този път всичко завършва с печалната констатация: „Като Дядо Симеон друг равен не познавам. Сигурен съм, че и ти си на същото мнение. Ти, Цанков [богословът протопрезв. Стефан Цанков – Е.Д.] и мое смирение не изпълнихме дълга си към нашия общ учител-благодетел. Трябваше да се съберат и напечатат писанията и преводите му. Да се съберат писмата му – официални и частни. Да се подберат и резолюциите му, особено тия от обществен и църковен характер. Нищо не направихме...“¹ – печално констатира Д. Божков в писмо до митрополит Михаил от 5 декември 1961 г. Разбира се, не можем да не отчетем съвсем немаловажното обстоятелство, че „времето е такова“: обществената конюнктура и господстващата идеология на войнстващия атеизъм с нищо не подпомагат подобни инициативи, дори тъкмо обратното; неопровержимо свидетелство за това твърдение са многогодишните неуспешни опити за публикуване дори на съвсем безобидните спомени на Ст. Чилингиров за митрополит Симеон^{II}.

Що се отнася до опитите в по-ново време за събиране и поне частично издаване на ръкописите на Дядо Симеон, впечатлението е, че сред учените, направили плахи опити в тази насока, като че липсва увереността за това, че „усилията си струват“ или по-скоро липсва идеята за това откъде и как тази задача да бъде подхваната и разгърната. И наистина, писменото наследство на Варненски и Преславски митрополит Симеон е, от една страна, дотолкова обемно, многомерно и разнопосочно, а от друга разпиляно из десетки архивохранилища и същевременно преплетено с всевъзможни исторически, политически, културни и пр. сюжети, често – твърде трудни за проследяване, – че задачата наистина изглежда почти неразрешима. Точно е наблюдението за това, че „преди години неговите [т.е. на митрополит Симеон – Е.Д.] съвременници са смятали, че не те, а идните поколения от дистанцията във времето ще могат да обхванат „величавата му фигура“, „да премерят ценностите“, които е създал и оставил в наследство. Но се оказва, че и сега това не е толкова лесно. Следователно трудността идва не толкова от дистанцията на времето, а от това, че става дума за един дълъг и съдържателен живот и за една многообразна, трудно обозрима дейност“^{III}.

^I ДА–Русе, ф. 547К, оп. 1, а.е. 25, л. 15–16; Цит. по: *Митрополит Симеон Варненски и Преславски*. Писма. 1873–1936 / Съст. Т. Билчев. Велико Търново, 2007, с. 9–10.

^{II} В пълния си вид ценните и интересни спомени на Ст. Чилингиров не са публикувани и до днес; вж. моята публикация (съпроводена с въстъпление „Митрополит Симеон: възкресението на паметта“) на част от тях: *Чилингиров Ст. Среци с митрополит Симеон. – Простори: страници за изкуство и култура*. Варна. 2006. № 7 (19), с. 5–8. (Приложение към сп. *Морски свят*, юли 2006).

^{III} *Лечев Д.* Шуменският период на митрополит Симеон Варненски и Преславски. – *Годишник на музеите от Северна България*. Кн. XIX, 1993. Велико Търново: ПИК, 1993, с. 250.

Публикуваните през последните години изследвания (един сборник, една монография и увеличаващ се брой статии, посветени на различни страни от делото на митрополит Симеон)¹ в никакъв случай не може и не трябва да бъдат подценявани, но така или иначе до ден днешен най-авторитетното и меродавно издание в това отношение си остава Юбилейният сборник, посветен на митрополит Симеон и издаден в далечната 1922 г.¹¹

Ако все пак трябва да се открият нечии персонални заслуги, не може да не се отбележат усилията и старанията на русенския архивист Т. Билчев, засвидетелствал предаността си към личността и делото на Дядо Симеон с няколко документални сборника, съставени на основата на наличните извори в богатия архив на Доростолска и Червенска митрополия¹¹¹, активно използвани (а когато се е налагало – и коригирани) в настоящето издание.

И, накрая, като курioз и абсолютен анахронизъм (понеже към времето на неговото изказване основната работа по настоящето издание беше вече извършена) ще приведем следното мнение: „Обнародването на неговото

¹ Вж. Варненски и Преславски митрополит Симеон (1840–1937). – *Християнска просвета*: специален брой. Варна, ноември 1990, 8 с.; Митрополит Симеон Варненски и Преславски – духовник и народен будител: сборник. Шумен, 1992. 111 с.; *Вълчанов Сл.* Нови данни за Варненски и Преславски митрополит Симеон като един от строителите на Българската екзархия (По случай 150 год. от рождението му). – *Духовна култура*. 1990. № 7, с. 1–8; *Вълчанов В.* Митрополит Симеон Варненско-Преславски (1840–1937): Кратък биографичен очерк по случай 150 години от рождението му. С., 1992. 114 с.; *Лечев Д.* Диньо Божков за митрополит Симеон Варненски и Преславски. *Божков Д.* Митрополит Симеон Варно-Преславски. – *Известия на Държавните архиви*. 1993. № 65, с. 317–340. *Любенова Л.* Варненско-Преславският митрополит Симеон и българската схизма. – *Родина*. 1996. № 2, с. 101–119; *Същият автор.* Варненски и Преславски митрополит Симеон и ИМКА. – *Духовна култура*. Год. LXXX. 2000. № 6, с. 24–31; *Същият автор.* Христо Ботев и митрополит Симеон. – *Възраждане*. 2001. № 3, с. 25–36; *Билчев Т.* Митрополит Симеон Варненски и Преславски – създател, пазител и преносител на национални традиции, нрави и ценности. – *Известия на Историческия музей – Шумен*. Кн. XI. Шумен, 2003, с. 227–233; *Димитров Е.* Пастир, книжовник, деец. – *Литературен вестник*. 2004. № 25. 23–29 юни, с. 12–13. (С публ. на преписката между митр. Симеон и М. Арнаудов); и др.

¹¹ Сборник в чест на Варненският и Преславският Митрополит Симеон. По случай 50-годишното му архиерейско служение. С.: Изд. на Св. Синод на БПЦ, 1922. 396 с.

¹¹¹ Писма от митрополит Симеон Варненски и Преславски до митрополит Григорий Доростолски и Червенски (1872–1876) / Съст. Т. Билчев. Русе: Държавен архив – Русе, 1990. 129 с.; *Варненски и Преславски Симеон*. (Биография) / Съст. Т. Билчев. В. Търново, 2007. 82 с.; Митрополит Симеон Варненски и Преславски. Писма. 1873–1936 / Съст. Т. Билчев. В. Търново, 2007. 155 с.; Митрополит Симеон Варненски и Преславски като синодален член. 1921–1948 (по синодални протоколи) / Съст. Т. Билчев. В. Търново, 2007. 158 с.; Митрополит Симеон Варненски и Преславски във фонда на митрополит Михаил Доростолски и Червенски. 1912–1961: Документален сборник / Съст. Т. Билчев. В. Търново, 2007. 263 с.

[т.е. на Варненски и Преславски митрополит Симеон – Е.Д.] епистолярно и мемоарно наследство *очевидно не е по силите на отделен изследовател* [к.м. – Е.Д.] – по-скоро е редно да се помисли за екипен проект, финансиран поне като средносрочна програма, и за един най-малко тритомен корпус¹.

Авторът на настоящите редове обаче не просто вярва, а твърдо е убеден: нито социалистическият колективизъм, нито модерният „проективизъм“ могат да се справят с подобна мащабна задача, понеже няма как да си „поръчат“ най-важните качества за нейното решаване – кураж и отдаденост; естествено, не без значение е и съчетаването *в едно лице* на различни компетентности – съчетание, необходимо постоянно, ежедневно; съчетание, задължително за разрешаването на най-разнородни, понякога – „тривиални“ на пръв поглед задачи; съчетание, което също няма как да бъде осигурено и гарантирано чрез механично обединяване на различни специалисти. Големите задачи винаги се решават в благословена самота.

Изпитвайки не от днес силни резерви към социалистическия (колективистичен) начин за организиране на науката и с повече от оправдани съмнения в нейната ефективност, реших да поема риска и да извървя целия път *сам*.

Настоящото издание на „Съчиненията“ на Варненски и Преславски митрополит Симеон в три тома е осъществяване не само на идеите и волята на съставителя, но е и изпълнение на един от *заветите* на българската култура.

* * *

Материалът в тритомното издание е разпределен, както следва: *Т. I*: Статии по българския църковен въпрос. Спомени. Писма (1869–1900); *Т. II*: Публицистика. Преписка с Екзарх Йосиф I. Писма (1901–1937); *Т. III*: Научни трудове (Статии. Преводи. Преписка с проф. В. Златарски. Писма до учени, писатели и културни дейци).

Очевидно е, че при съставителството е избран друг принцип от обичайния жанров, имплицитно предпоставящ такава йерархия на жанровете, при която писмата „автоматично“ отиват накрая, в последния том. Поради изтъкнатите по-горе особености на писменото наследство на митрополит Симеон обаче бе избран друг, неформален принцип, а именно: текстовете са обединени като „съдържателни единства“ и всеки том е завършено цяло, представящо ни важен отделен етап или страна от дейността на автора. И наистина, лесно е да се види и установи, че например неговите писма от

¹ Желев Й. Новоиздадени документални материали за биографията на митрополит Симеон Варненски и Преславски. – *Исторически преглед*. 2008. № 5–6, с. 270–271.

70-те години на XIX в. са пряко свързани не с писмата му от 20-те години на XX в., а тъкмо със спомените и статиите по българския църковен въпрос, писани (и част от тях – публикувани) от него през различни години. По аналогичен начин, както ще се види това в следващите томовете, са свързани публицистиката (най-малкото – една важна част от нея) с твърде важната и ценна преписка между митрополит Симеон и екзарх Йосиф I, а така също с писмата от последните десетилетия на живота му. И, ясно е, че същото по принцип се отнася и до проектирания трети том от настоящите „Съчинения“: и там дългогодишната преписка на митрополит Симеон с историка проф. В. Златарски е пряко свързана с генезиса на най-важните трудове на многоучения владика¹; съдържателно са свързани като единен корпус и писмата до различни учени, писатели и културни дейци на масти-тия старец, твърде високо ценен от културните дейци – негови съвременници.

* * *

Статиите, включени в първия раздел на настоящия том, са подредени според времето на написването им. Писмата в третия раздел също са подредени в строг хронологичен ред, като чрез съответния „Показалец на писмата“, намиращ се в края на тома, те са групирани и по адресати. В редките случаи, когато авторът не е фиксирач точна дата, писмата са разположени в края на съответния месец или година. Всяко писмо се въвежда чрез кратка анотация на неговото съдържание, като е избегнато повторението на името на адресанта (т.е. постоянното изтъкване, че въпросното писмо е „... от Варненски и Преславски митрополит Симеон“): очевидно е, че всички писма са от него. В съдържанието на тома с оглед на пестенето на място и за прегледност писмата са описани, както това е правено и в редица други подобни издания, единствено чрез посочване на адресата, мястото и датата на писмото.

От хронологичния принцип на написване на съответните текстове е направено известно отстъпление във втория раздел – „Спомени“, понеже, първо, включените тук 15 текста няма как да бъдат подредени в строго съответствие с времето на тяхното написване, тъй като някои от тях е трудно да бъдат датирани с абсолютна точност, а, второ, по-логично е подредбата им да бъде направена според хронологията на събитията, за които се раз-

---

¹ Вж. Посланието на цариградския патриарх Фотия до българския княз Бориса. – *Български старини*. 1917. Кн. 5, с. 3–138. (Подготовка на гръцкия текст, превод, бележки, уводна статия); *Писмата на Теофилакта Охридски*, архиепископ български. С притурка на неговото Мъченичество на светите 15 свещеномъченици, пострадали в Тивериупол, именуван на български Струмица, в царуването на злочестивия Юлиана Отстъпник / Превел от гръцки Митрополит Симеон Варненски и Преславски. С.: Държавна печатница, 1931. 279 с. + XXXIII. (Сборник на БАН. Т. XXVII).

казва. Освен другите предимства, това улеснява внимателния читател и с оглед възможността за сравнително, „успоредно“ четене: по различни поводи митрополит Симеон се връща към едни и същи сюжети, оглежда ги от различни страни, дообогатява и развива спомените си.

След всеки текст и писмо се посочват неговите точни искови данни. Когато е налице повече от един източник на текста, те се подреждат така: оригинал, авторизиран препис, препис. При *всички* случаи, когато е налице оригиналът на определен текст (статия, спомен, писмо), публикацията е направена по него. В случаите, когато сме разполагали с повече от един препис (това се отнася изключително до писмата), те са отразени в исковите данни, като публикацията е направена по онзи препис, който стои на първо място. Трябва да се има предвид, че в случаите, когато писмата са публикувани по запазените преписи, а не по оригиналите, подписът липсва, а любезните фрази от църковния „епистоларен етикет“ са най-често редуцирани, а понякога изобщо отсъстват. Разликите между самите преписи, а също и между оригинала и преписите (най-често несъществени и от редакционен характер) не се отразяват (има няколко изключения от този принцип). В случаите на вече налична публикация на текста, непосредствено след неговите искови данни е посочен сборникът или съответното периодично издание, където е направена публикацията; в случаите, когато има повече от една публикация, в хронологичен ред са посочени всички публикации. С оглед пестене на място са възприети съкращения на названията на документалните сборници или периодични издания (вж. *Списък на съкращенията*). В случаите, когато не съм бил сигурен в разчитането на дадена дума (тези случаи са единични), след нея в квадратни скоби е поставен въпросителен знак, т.е. [?].

В бележки на същата страница на текста под линия (*footnotes*) с поредни римски цифри (I, II, III, IV и т.н.), започващи отначало на всяка отделна страница, се отбелязват: 1) бележките на автора; 2) бележките по текста; 3) обяснителни бележки, свързани непосредствено с текста и неговото разбиране; 4) чуждите думи и изрази и техният превод; 5) съответствията на цитирани от автора стихове или фрагменти от Светото Писание; 6) Кратки по обем бележки, идентифициращи лица или събития. Всички останали бележки (обяснения за лица и събития, за отношението им към историческия, политическия и културния контекст на времето, по историята на текста, връзката на дадения текст с други автори или чужди текстове и т.н.) са разположени в края на тома (*endnotes*) с единна номерация от едно до безкрайност за всяка от трите части; коментарът като цяло, както и всяка негова отделна част се въвеждат от обща уводна бележка.

Една част (не повече от една трета) от включените в тома писма са публикувани вече от други автори в различни сборници и антологии, подгот-

вяни обаче с други цели¹. Независимо от това, *всички* текстове отново са сверени с оригиналите, а при отсъствието им – със запазените копия от тях, като забелязаните грешки са отстранени, а непълнотите в текста (пропуснати думи или цели изрази, погрешно разчетени думи, думи и изрази на гръцки и др. езици) са възстановени.

„По образ и подобие“ на настоящия първи том от „Съчиненията“ на митрополит Симеон останалите два тома също ще бъдат съпроводени с богат справочен апарат (встъпителни статии и студии, коментари, показалци, речници). В приложение към последния том ще бъдат публикувани подготвяните от мен справочно-библиографски материали: „Библиография на/за Варненски и Преславски митрополит Симеон“, „Реконструкция на пълен архивен фонд на митрополит Симеон“, „Хроника на живота и дейността на митрополит Симеон според българския печат“. Логична и неотменна част от подобен мащабен авторски научно-издателски проект е написването и на солидна научна биография на избрания „герой“.

Така, според мен, Варненски и Преславски митрополит Симеон най-сетне *ще се завърне от забравата в своя истински Дом*.

II. За текста: археографски бележки

При подготовката на настоящия том бе извършена огромна по обем работа в редица архивохранилища: на първо място, в Научния архив на БАН (НА–БАН), където се съхранява личният архивен фонд на Варненски и Преславски митрополит Симеон (Ф. 144К), но също така в Българския исторически архив на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ–БИА), Централния държавен архив (ЦДА) и Църковноисторическия архивен институт (ЦИАИ); издирени и проучени бяха ръкописи за митрополит Симеон, съхранявани в териториалните държавни архиви на Варна,

¹ Вж. Писма от митрополит Симеон Варненски и Преславски до митрополит Григорий Доростолски и Червенски (1872–1876) / Съст. Т. Билчев. Русе: Държавен архив – Русе, 1990. 129 с.; Борбите на българите от Варненска и Преславска епархия за църковна независимост. 1840–1879. Документи и материали / Съст. Б. Дряновски, Варненски и Великопреславски митрополит Кирил. Варна: Славена, 2002. 477 с.; Дряновски Б. Изграждане на българска администрация и гражданско общество във Варна и Варненска губерния след Освобождението (1878–1880). Документи и материали. Варна: Славена, 2003. 363 с.; *Същият автор*. Княз Александър I Батенберг и Варна. Документи и материали (1879–1915). Варна: Славена, 2004. 307 с.; Добруджа и българското православие. 1872–1879. Документален сборник / Съст. Т. Билчев. [Велико Търново]: Фабер, 2009. 283 с.

Шумен, Търговище, Русе, Добрич, Враца, Видин, Пловдив, Бургас, Сливен, Стара Загора и Велико Търново.

Успоредно с това бе извършвана и изследователско-библиографската работа по проучване на десетки периодични издания с цел издирване и систематизиране на публикациите в печата на/за митрополит Симеон. Предприетото *на широк фронт* изследване бе извършвано най-вече в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и в Библиотеката на БАН. От съществена полза бе и работата ми в Народната библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив, както и в регионалните библиотеки „П.П. Славейков“ – Варна и „Ст. Чилингиров“ – Шумен. Използвам случая, за да благодаря на всички служители на тези авторитетни институции на историческата и културната ни памет, оказали ми неоценима помощ.

* * *

При подготовката на настоящето издание трябваше да бъдат разрешавани многобройни и разнообразни текстологични и едичионни проблеми. Основният между тях бе намирането на единно решение за начина на публикуване на разнородните текстове; решение, което последователно да бъде прокарано в целия том. Обективната причина за това е фактът, че включените в настоящия том текстове са разделени във времето от 62 години (1869–1931), през които и езикът на автора, и българският език като такъв се е променил съществено. Ако към това се добави неустойчивостта на правописните норми през Възраждането и непосредствено след Освобождението – времето на написване на по-голямата част от тези текстове, а още повече ако се имат предвид и някои особености на ортографията и езикът на автора, тогава кълбото от проблеми наистина се оказва трудно за разплитане.

Отхвърляйки крайностите на *буквализма* (отказът от всяка „намеса“ в автентичния текст и възпроизвеждане по възможност на всички особености на оригинала, в това число дори и на грешките в него) и на *модернизма* (заличаване на *всички* особености на оригинала и привеждане на текстовете към съвременните норми на езика), бе неизбежно диренето на компромис, на „златна среда“. Без тук да имам за цел да влизам в каквато и да е полемика, ще отбележа, че не е възможно точното и последователно следване на буквализма, осъществимо всъщност само във вариантите на фототипно възпроизвеждане на текста; самата транспозиция, „преносът“ от ръкопис в печатан текст вече променя изходната самодостатъчност и самотъждественост на оригинала. Невъзможно е и пълното, абсолютно осъвременяване, понеже няма как да бъде пресъздаден „без остатък“ на съвременен език животът на миналото; животът, всяка действителност си има език и тя иска да говори на своя, не на нечий чужд език.

С други думи, в настоящия случай проблемът за трудния компромис между съвременната норма на езика и автентичния текст бе схванат в цялата

му сериозност и дълбочина. Повече от разбираемо е при разрешаването на подобна трудна задача да се следват някакви обосновани принципи и утвърдена практика; за мен беше повече от естествено да се избере тази на държавните архиви и техните издания, последователно следваща предписанията на авторитетни и неотменени методически ръководства¹. Не е случайно, че част от включените в това текстове бяха публикувани от мен най-напред тъкмо в авторитетното издание „Известия на държавните архиви“^{II}.

Трябва непременно да се отбележи, че принципите за направа на едно издание до известна степен зависят от неговия *адресат*; с други думи, как ще бъде подготвено едно издание зависи от това *за кого* е предназначено. В дадения случай мога да кажа, че съставителят и публикаторът се е ръководил едновременно от *изискванията на филологическата наука* и установената традиция при публикуването на подобен тип извори от времето на Възраждането или следосвобожденската епоха, но също тъй и от задачите и потребностите на времето, изискващи *по-голяма достъпност* на публикуваните извори. Ученият и читателят имат различни оптики на четене, а в настоящето издание е направен опит те да бъдат безконфликтно съчетани и примирени.

Колосалните усилия по събиране и подготовка за печат на писменото наследство на *Варненски и Преславски митрополит Симеон* имат смисъл само в случай, че книгите, които се появяват в резултат на тези усилия, бъдат *четени*, а не само цитирани. В никакъв случай не може да се забравя и „заскобява“ съвсем не маловажният факт, че тук иде реч за писменото наследство на духовник, висш църковен йерарх; *привилегираният адресат* на преобладаващата част от неговите текстове е Църквата, църковният човек – факт, с който не можем да не се съобразим и сега. Но, от друга страна, митрополит Симеон е и учен, който ни дава чудесен пример за грижливо, дори скрупулъзно отношение към архивно-документалното наследство. С други думи, адекватното и коректно отношение към ръкописите на Варненски и Преславски митрополит Симеон при подготовката им за печат, според мен, е следното: внимателно и „умно“ вникване във всички особености на ориги-

¹ Вж. Методически кодекс. С., 1982, част IV, с. 629–715; Правила за обнародване на писмени извори за българската история (XVIII–XX в.). С., 1981, с. 9–109.

^{II} Вж. *Димитров Е.* Неизвестно свидетелство за Съединението. – *Известия на държавните архиви*: 120 години от Съединението на България и Сръбско-българската война. 2005. № 89, с. 242–244; *Димитров Е.* Митрополит Симеон и Априлското въстание. – 130 години от Априлското въстание (= *Известия на Държавните архиви*, т. 91). С., 2006, с. 32–36. (С публ.: Писма на Преславския митрополит Симеон до Екзарх Антим I. – *Пак там*, с. 37–64); *Варненски и Преславски митрополит Симеон*. Спомени. – *Известия на държавните архиви*. 2010. № 99, с. 271–302. (Подготовка на текста, публикация и бележки: Емил Димитров.)

налните текстове, водещо до коректното им разчитане, при което се държи дори на „едната йота“, старателното научно описание и класифициране на тези особености, но представяне на ръкописите във вид, който би бил достъпен и за читатели извън тесния цех на учените – филолози и историци. Ученият в този случай е своеобразен *културен преводач* и от неговите усилия, добросъвестност и компетентност при „транспониране“ на ръкописния масив зависи научно-коректното, но същевременно и достъпно за съвременния читател презентирание на текстовете и „вкарването“ им в активен научен и културен (в това число и църковен) оборот.

Не бива да не се държи сметка и за едно друго обстоятелство, а именно – подобни фундаментални издания като настоящето имат способността за „траене“ във времето, т.е. те по правило се правят еднократно и се използват десетилетия наред; трябва да се държи сметка и за промяната на читателското зрение през десетилетията, която неизбежно върви в посоката на понататъшно отгласване от онова състояние на българския език и правопис, което е повече или по-малко нормативно в десетилетията преди или след Освобождението на България, откогато датират и преобладаващата част от включените в настоящия том текстове.

И така, стъпили и облегли се на *традицията* при издаването на подобни извори, но на осмислената и съзнателно трансформирана (където това се налага) традиция, и изхождайки от изложените по-горе съображения, в настоящето издание са приети следните правила за предаване на текста:

1. Старите и излезли вече от употреба букви като *N, Z, i, ъ, ѿ, ѿ, ж* са заменени съответно с *н, з, и* (за *i* и *ъ*, в някои случаи *й* за *i*), *я, е* или *я, ъ* или *а* (за последните две букви – според рефлексите им в съвременния български книжовен език). Премахнати са всички краесловни ерове. Не се изписва буквата *ь* пред членната морфема за ж.р. –*та* при съществителните имена, завършващи на съгласна (например *паметъта* = *паметта*, *съвестъта* = *съвестта*, и др.); същото се отнася за *ъ* в някои думи (напр. *какъто* = *както* и др.).
2. Съюзите *съ, въ, нъ* са предадени съответно със *с/със, в/във, но*.
3. Глаголната форма за 3 л. мн.ч. на спомагателния глагол *съм*, която в оригиналите се среща като *ся* или *съ*, се предава по новия правопис като *са*; кратките форми на възвратното местоимение *са, ся* се заместват със съвременната форма *се*, а кратките форми на личното местоимение за 1 л. ед.ч. *ма, мя* – с *ме*.
4. Нормализирани са диалектните от гледна точка на съвременния български книжовен език глаголни окончания (особено тези за 3 л. ед.ч.

- и 2 л. мн.ч.) с източнобългарска редукция на „е“ в „и“: пиши = пише, напусни = напусне, кажи = каже, можихте = можехте, откажихте = откажехте и др.; в някои случаи промяната засяга корена на глагола (например взимат = вземат, и др.)
5. В някои случаи нормализацията на правописа на глагола засяга избора на съвременна форма по отношение на по-старата книжовна практика (напр. напустнал = напуснал), както и избягването на диалектни (напр. намирваха = намираха, приемне = приеме, и др.) или остарели (напр. заставляваше = заставяше) глаголни облици.
  6. Групите ръ-ър, лъ-ъл се изписват според приетите в съвременния български книжовен език правописни правила: вълк = вълк, гръци = гърци, сръби = сърби, пръвий = първи, дълг = дълг, дълго = дълго, дължи = дължи, скърб = скръб, и т.н.
  7. В случаите, когато в различни текстове (повтаряме, писани във времевия отрязък от 62 години!) авторът изписва една и съща дума по различни начини, избран е, естествено, най-съвременният (напр. предпочетено е *оставам* пред *остаям* и *остаем*; *мюсюлмани* пред *мусюлмани* и *мусулмани*, *хюкюмат* пред *хьокумат* и *хьокимат*, *бъдеиц(е)* пред *бъдуиц(е)*, *бъдъиц(е)* и *бъдаиц(е)* и пр.); същото се отнася до често използваните и смислово натоварени *патриархия* и *патриаршия*, *черкова* и *черква*, *християни* и *християни*: и в тези случаи са предпочетени вторите, т.е. съвременните варианти. Липса на последователност може да бъде установена и в изписването на лични, географски и др. имена; и тук изписването е приведено към съвременната форма, например: Констандин = Константин, Гавриил Кръстович = Гаврил Кръстевич, Созопол = Созопол, Шюмен = Шумен, Русчюк = Русчук, Анхияло = Анхиало, Хиландарски и Хилиндарски = Хилендарски (монастир), и др. Що се отнася до извънредно честата употреба на *тряба*, *треба* и *трябва*, то митрополит Симеон най-често пише *тряба*, но в текстове от едно и също време се среща и съвременното *трябва*. В този случай там, където в текстовете стои *тряба*, то се предава като *тряб[в]а*. Не може да не се отбележи, че в текстовете на митрополит Симеон и в други случаи (например *праздно* – *празно*) се натъкваме на изписването на една и съща дума по различни начини, като единият е съвременният; навсякъде е избран съвременният вариант.
  8. С оглед на по-голямата достъпност на текста в случаите, при които в публикуваните документи има типичното за много български говори изпадане на звук „в“ в началото на думите или на „й“ в средисловие, те се въвеждат в квадратни скоби – например: зел = [в]зел, се = [в]се, сичко = [в]сичко, доде, доди = до[й]де и др.

9. Квадратни скоби се използват и при разкриването на някои съкращения, например: Н. Бл. = Н[егово] Бл[аженство], Н. Пр. = Н[егово] Пр[еосвещенство] и др., както и в случаите, когато в текста са вмъкнати пропуснати думи.
10. В ограничените случаи, при които остарялата форма на определена дума от оригинала се замества със съвременното ѝ изписване (това най-често се отнася до думите от чужд произход, например: екзамбляр = екземпляр), това е отбелязано в бележка под линия на първото място, където думата се среща. Същото се отнася и до неправилно употребените предлози: в бележка под линия се посочва употребеният от автора предлог.
11. Нормализирана е и йотацията, т.е. поставянето на „й“ в думи, в които в оригиналите стои „и“: иеродякон = йеродякон, Иосиф = Йосиф, и др. Същевременно *й* е премахнато от окончанието *-ий* за прилагателните от м.р. (*българский, руский* и др.) и от редните числителни като *първий, вторий* и пр.; същото се отнася и за официалната титулатура на духовните лица: *й* е премахнато от *Преславский, Макариополский* и пр.
12. Останалите промени могат да бъдат систематизирани по следния начин:
- а) Премахнато е удвояването на *н* в редица думи: двойно = двойно, откровенно = откровено, ученици = ученици, искренност = искреност, двусмислено = двусмислено, нравствено = нравствено, избранник = избранник, свещенно = свещено, особено = особено, съществено = съществено, собствено = собствено, тържествено = тържествено, необмислено = необмислено, божествена = божествена, преданност = преданост, и др.;
  - б) Премахнато е вмъкнатото (епентетично) „д“ в средата на някои думи: празни = празни, празник = празник, сърце = сърце, нужно = нужно и др.; същото се отнася и за удвоеното „д“ в думи като: подданство = поданство, подданик = поданик, и др.;
  - в) Според съвременния правопис са предадени и представките *из, въз* и др. (напр.: испращат = испращат, истърси = изтърси, изпълнение = изпълнение, възпитал = възпитал, и др.);
  - г) Наречията и наречията със съюзна функция, които в оригиналите се изписват разделно, се възпроизвеждат слято (напр. на ново = наново, на кратко = накратко, до колко = доколко, да ли = дали, от сега = отсега, до сега = досега, за сега = засега, не веднаж = неведнъж, на сила = насила и др.), някои съществителни (напр. по следствие = последствие, баши-бозук, баши-бузук = башибозук) и

местни имена (например: Дели Орман, Дели-Орман = Делиорман, и др.);

- д) Сложният предлог *от да* в зависимост от контекста в някои случаи е редуциран до *да*, а в други е добавено [това]: *от [това] да*.
- е) Съобразени със съвременните правописни правила са и много от изброените по-долу конкретни случаи, в които в оригиналните текстове дават отражение както предходната писмена традиция (включително черковнославянска и руска), така и липсата на твърдо установена правописна норма, и не на последно място диалектни фонетични явления: промяна на *а* в *ъ* (напр. сгалча = сгълча, каде = къде, пак = пък и др.), но и на *ъ* – в *а* (напр. такъва = такава и др.); на *а* – в *я* (напр. оставаше = оставяше, и др.), но и на *я* – в *а* (напр. италиански = италиански, епархиялно = епархиално, униятин = униатин, официално = официално, специален = специален, следнята = следната, горня = горна и др.); на *а* – в *е* (напр. бъдаще = бъдеще, и др.), но и на *е* – в *а* (напр. ерменец = арменец, двесте = двеста, и др.); на *а* – в *ъ* (напр. камани = камъни, тадява = тъдява, садини = съдини, и др.); на *е* – в *и* (напр. мендери = миндери, преписан = приписан, горчевини = горчивини, и др.), но и на *и* – в *е* (напр. примеждия = премеждия, тилеграма = телеграма, фирман = ферман, притегляше = претегляше, приследвания = преследвания, визирин = везир(ин), и др.); на *е* – в *о*: некти = нокти; на *е* – в *я* (напр. селенин = селянин, десетък = десятък, нема = няма, тело = тяло, пиени = пиани и др.), но и на *я* – в *е* (напр. памет = памет, десет = десет, осязателно = осезателно, свято- = свето-, и др.); на *е* – в *ъ* (напр. церковно = църковно, дерзост = дързост, усердие = усърдие, и др.); на *о* – в *у* (напр. осеща = усеща, опъти = упъти, Росия/ Россия = Русия, и др.), но и на *у* – в *о* (напр. ступани = стопани, удобрение = одобрение, образуват = образават, отблизу = отблизо, удобрителен = одобрителен, устарявам = остарявам, утруден = отруден, Филипуполски = Филипополски, Макариуполски = Макариополски, макар че в последния случай първата форма е „изходна“ и всъщност е по-правилна); на *о* – в *ъ*: (не)достаточно = (не)достатъчно; на *у* – в *ъ* (напр. сумнение = съмнение, судба = съдба, оръжие = оръжие, округ = окръг, Окръжния = окръжния, сумнявам = съмнявам (се), и др.); на *у* – в *ю*: бюджет = бюджег; на *ъ* – в *е*: жъртва = жертва; на *д* – в *т* (напр. свадба = сватба, беридба = беритба, и др.), но и на *т* – в *д* (напр. Метковец = Медковец, и др.); на *с* – в *з* (например снисходително = снизходително); на *ш* – в *ж* (напр. уш = уж); на *ж* – в *з*: приближителни = приблизителни, и др.;

- ж) Дифтонгът *ия* се предава като *я*: диякон = дякон, диявол = дявол, братия = братя и др; дифтонгът *ио* – като *ьо*: киорав = къорав; *иу* – като *ю*: иуни = юни, иулия = юлия, и др.; съчетанието *ѡа* – като *я*: Матѡа = Матя; *ѡо* в някои случаи – като *о*: третѡо = трето, долнѡо = долно, и др.;
- з) Осъвременено е изписването на важни, смислово натоварени и често употребявани в оригиналните текстове думи като: черкова = черква, патриархия = патриаршия, святий = свети, священ(н)ик = свещеник. Нормализирана е и титулатурата на духовни и светски лица: Преосвященство = Преосвещенство, Превосходителство = Превъзходителство, и др., в част от които може да се види силно черковнославянско или руско влияние;
- и) В оригиналните текстове местоимението „този“ се изписва като „тойзи“, а „такова“ – „такъво“; и тук е избрана съвременната форма, като във втория случай промяната се отразява в бележки под линия;
- й) Направени са следните нормализации при натрупването на групи съгласни звукове: съчетанието *зс* се редуцира до *з* (например гагаузски = гагаузки, бургазски = бургаски, близко = близко, възсторг = възторг, безпокои = безпокои и др.); аналогично *шс* – до *ш* (влашки = влашки, кукушки = кукушки); съчетанието *сч* – до *щ*: счастие = щастие (и неговите производни *щастлив* и пр.); съчетанието *тс* – до *ц*, напр.: Бранитски = Браницки; същевременно *чт* не е променяно в *щ*; срв. унищожаване, ничтожно и др.
- к) В някои случаи при нормализацията се налага да бъдат направени промени едновременно в префикса и глаголното окончание или в основата и окончанието на глагола, причастието, съществителното, наречието (например: распусни = разпусне, немами = нямаме, страждами = страдаме, завлекал = завлякъл, распоредание = разпоредане, распря = разпра, роскош = разкош, и др.); същият принцип: некогаш = някогаж, съответно: по некогаш = понякогаж, и др.; част от тези случаи (като редукция на гласни извън ударение) са диалектни явления, а друга част се дължат на чуждоезиково (руско) влияние;
- л) Нормализирани са и някои прилагателни, производни от географски имена, като например: шумненский = шуменски, сливненский = сливенски, и др.;
- м) Нормализирани са формите за мн.ч. на някои съществителни, например: съграждане = съграждани, и др.;
- н) Окончанието *-ѡе* в някои отглаголни съществителни се предава съответно като *-е* или *-ие* (например: вярванѡе = вярване, издир-

ванье = издирване, откровение = откровение, читанье = чтение, и др.).

13. Отглаголните съществителни, отличаващи се незначително от съвременната форма, са нормализирани (например: избирание = избирание).
14. Пунктуацията е приведена към съвременните норми и правила на българския език. Явните правописни грешки на различните преписвачи (това се отнася до използваните в настоящето издание копия на изгубени вече оригинали) се поправят, без специално да бъдат отбелязвани. По принцип същото се отнася и до „чисто“ авторските ръкописи: при хилядите писма и документи, написани на ръка от Варненски и Преславски митрополит Симеон, е естествено допускането на неволни „грешки на перото“; там, където обаче авторът е пропуснал цели срички и предлози, те се допъхват, като се поставят в квадратни скоби. Многобройните случаи на изписване на думи с главни букви също са приведени към съвременната норма; става дума за прилагателни като „Българско“, „Бургаско“, „Руски“ и др., за имената на месеците („Априлий“, „Септемврий“ и пр.), на националностите („Гърци“, „Българи“ и пр.), на духовни звания („Архиереи“, „Владици“, „Папа“, „Митрополит“ и др.). Същевременно характерът на настоящето издание предполага по-голяма от обичайната честота на думи, изписани с главни букви – Екзархия, Патриархия, Негово Високопреосвященство и пр. С главна буква, според съвременните норми, се изписват формите за учтивост – „Вие“, „Ви“.
15. Последователно са променени и приведени към съвременната норма пълният и краткият член при съществителните и прилагателните имена от мъжки род. В писменото наследство на митрополит Симеон е налице неустановеност и разнообразие и в това отношение: пълният член най-често се дава с окончанието *-ийт* (*първийт*, *светийт* и пр.), но също и с окончанието *-ът*, използвано и в случаите, когато според правилата на съвременния книжовен български език трябва да се използва кратък член, т.е. митрополит Симеон пише: „за слухът“, „от разговорът“, „с подписът“, „на домът“, „към градът“, „в Синодът“ и пр.; понякога се членуват и съществителните от женски род там, където това не би трябвало да се прави; в последния случай членуването е премахнато.
16. Формите за сравнителна и превъзходна степен са предадени според съвременния правопис (т.е. с дефис).
17. В отделни изолирани случаи в изданието са свързани в едно две прости изречения, когато второто започва със съюза „защото“.

Към списъка с промените в текстовете на митрополит Симеон трябва да добавим и това, че за улеснение на читателя е използван *курсив* в няколко случая, без такъв да присъства в ръкописите: 1) за отделяне на обръщението и подписа в писмата; 1) за открояване на чужди думи и изрази; 3) за отбелязване имената на периодични издания; 4) при предаване на пряка реч, която не е отделена на нов ред или не е поставена в кавички.

За да бъде изчерпателен, трябва да отбележа и това, че жалбата (пресиленна и съвършено неоснователна) на Дядо Симеон от късните му години за това, че „не знае добре български“, всъщност никъде не намира по-добро потвърждение от членуването (липса на членуване там, където трябва да присъства, и наличие там, където не трябва да го има), употребата на предлозите, използването на миналите глаголни времена и съгласуването между времената. В случаите, в които митрополит Симеон е писал „свободно“ за себе си, като вътрешен монолог (както това е в недовършените и в по-голямата част нередактирани „Спомени“), се вижда, че авторът има проблем и със синтаксиса на българския език. Впечатлението понякога е, че той като че си превежда от друг език, т.е. следва синтаксиса на „изходния“ за себе си език, т.е. гръцкия...

Редакционните намеси са сведени до минимум: променяни са предлози само там, където грешката е очевидна, промяната – наложителна и липсва вариативност, т.е. съществува само един вариант; *всички* подобни промени са отбелязани в бележка под линия.

Не може да не се отбележи, че основание за извършените многобройни поправки в правописа на текстовете на митрополит Симеон се намира не само в променената езикова реалност и изискванията на съвременността, но и в практиката на самия автор, който винаги се е стремил да бъде „в крак с времето“: в по-късните (навярно от 20-те години на ХХ в.) редакции на преписи на собствените му писма, писани през 70-те години на ХІХ в., също откриваме многобройни промени – както в правописа, така и по-съществени редакционни промени в текста (изменен словоред, избягване на повторения и пр.).

Тук трябва да подчертаем, разбира се, че ръкописите на митрополит Симеон, както и всички други аналогични ръкописи допускат различно (и, според мен, еднакво научно) отношение към себе си, съответно – различно тяхно представяне; всъщност различно е било и отношението на публикаторите и издателите към ръкописите на владиката и *приживе*: в някои случаи те очевидно са публикувани буквално, без никаква промяна, в други случаи пък (такъв е случаят с извършената от архимандрит Евтимий публикация на спомените на митрополит Симеон за Ст. Чомаков) могат да бъдат установени редица намеси, които макар в повечето случаи да са оправдани, все пак са недопустими: тук редакторът се явява едва ли не съавтор. „Златната среда“ при редактирането на ръкописи на митрополит Симеон е следвана от проф.

Михаил Арнаудов при подготовката за печат на ръкописа „Как се представих за първи път на дяда Илариона Макариополски“ (текстът допълнително е разбит на абзаци, редактиран е внимателно, като са поправени очевидните правописни грешки, но редакторът не си е позволил да променя *езика* на автора, който той високо е ценял); според силите и възможностите си съм се опитвал да следвам точно тази практика.

И въпреки всички тези промени никой не би могъл да сбърка времето на включените в настоящето издание текстове; тук отвсякъде историческата епоха ни говори за себе си. И така, *осъвременен е правописът, запазен е езикът*.

Впрочем аналогично на горния списък, е систематизирано онова, което е съхранено непокътнато:

1. Запазени са всички характерни за езика на времето (за пред- и след-освобожденската епоха) чуждици – русизми, турцизми и пр.; често използваните от автора русизми, близки до българските им съответствия (например „действующие“, „присъствующи“, „решающий“ и пр.) са оставени, без да се обясняват. Запазени са всички остарели и излезли от активна употреба в езика думи, а значението им е обяснено в отделен речник в края на тома (вж. *Речник на непознатите, остарелите и чуждите думи*). В някои отделни случаи, поради голямото натрупване на подобни чуждици, за удобство на читателя значението на „ключовите“ за разбиране на текста думи са дадени и в бележка под линия.
2. Имената на месеците също са запазени в оригиналната им форма; в ръкописите на митрополит Симеон тя не е твърдо установена: „януарий“ и „иануария“, „май“ и „маия“, „юний“ и „иуния“, „юлий“ и „иулия“, „октобрий“ и „октомбрия“ и т.н. В някои случаи (най-често в края на писмата при отбелязване на точната дата) имената на месеците от гръцки произход са изписани като съчетание от „числото“ на месеца, съответстващо на значението на съответния гръцки корен на думата и обичайното окончание, например „7/врїй“ = септември, „8/врїй“ = октомври, „9/врїй“ = ноември, „10/врїй“ = декември.
3. Запазена е старинната форма на местоименията „ний“, „вий“ и др.
4. Оставени са без изменение остарелите форми на редица отлаголни съществителни, отличаващи се значително от съвременните им форми: „променяване“ (но и „променение“), „разярение“, „прегледване“, „целуване“, „поправление“, „потвърждение“, „пристигване“, „изпадване“, „отмъстение“, и др.
5. „За цвят“ са запазени остарели форми на някои думи като „человек“, „братия“, „здравие“, „язык“, и др., обръщенията в писмата – „любезний“, и др., както и остарелите форми за мн.ч. на някои думи – „подви-

- ги“ (а не подвизи), „векове“ (а не „века“ – в случаите, когато думата се употребява след числително, например: два векове = два века), и др.
6. Съхранени са и някои остарели форми на глаголите, например „(за)поченва“ (за-почва), „преминува“ (преминава), „писувах“ (писах), „намирват“ (намират), „уничтожи“ (вм. унищожи), „употребявам“ (вм. употребявам), „гарантирува“ (вм. гарантира). Глаголи, за които се предполага, че са ясни за читателя (напр. „разумявам“ и др.), не са включени в речника; същото се отнася и за други думи, като например „такивато“, „вънкашно“, „нощя“, „нарочито“, „писувач“, „пагуба“ и пр.
  7. Запазени са падежните форми на личните имена (напр. „Стамболова“, „Стамболову“) и на някои думи.
  8. Съхранени са и остарелите форми на някои местоимения като „толкови“ и др.; запазено е и авторовото изписване Епархиален, Епархиално и т.н. (в анотациите на писмата е предпочетено Епархийски, Епархийско и т.н.).

Независимо от всичко посочено, както ще се убеди читателят и сам, тук става дума за великолепа (най-често епистоларна) проза, за извънредно изразителен и гъвкав български език.

* * *

Исклучително приятно задължение за мен е да благодаря за ценните професионални съвети и безкористната помощ на: архивистите Ира Георгиева и Цочо Билярски, историците Надя Данова, Пламен Митев и Иван Марков, лингвиста Елка Мирчева, елиниста Афродита Алексиева, османистите Аспарух Велков и Зорка Иванова, преводача от френски Петър Герджиков, както и на литератора Младен Влашки (Пловдив). Не мога да не изтъкна и професионализма на екипа на издателство *Изток-Запад*, благодарение на който книгата излиза във вид, при който не бе направен никакъв компромис нито със съдържанието и обема на включените текстове, нито с начина на тяхното поднасяне. Разбира се, изданието нямаше да се превърне във факт без активната подкрепа на *Варненска и Великопреславска митрополия*, която през годините винаги подобаващо откликваше на моите инициативи за възкресяване на паметта за своя първи митрополит; за работата ми не бяха без значение насърченията от страна на приятели и културни дейци от Варна. И, последно, подкрепата на най-близките, на семейството, винаги остава в сянка, но тъкмо тя обикновено се оказва от решаващо значение.

Надявам се, че всички съпричастни към съдбата на това твърде нелеко и съвсем непросто издание ще споделят радостта от неговата поява, а най-доволен от моята работа и усилия ще бъде онзи, заради когото в края на краищата е извършен целият този труд: *Негово Величество Читателят*.

МИТРОПОЛИТ СИМЕОН: ДУХОВНИКЪТ И КУЛТУРАТА

В новата българска история и култура на XIX–XX в. не можем да посочим друго име, което тъй убедително да възплъщава равновесието, хармонията между духовното и светското начало, между Църквата и културата, както името на *Варненски и Преславски митрополит Симеон* (1840–1937), чиято личност и дело, няма съмнение, тепърва ще бъдат преоткривани¹. Постепенно многобройните му и многообразни дела ще бъдат „инвентаризирани“, анализирани и оценени по достойнство; през тях и чрез тях обаче просветва една изключителна личност, чийто мащаб като че може да бъде сравняван не толкова със съвременниците му, непосредствените предшественици или наследници, колкото с големите духовни дейци и книжовници на миналото от величината на патриарх Евтимий.

В ограничения по необходимост обем на настоящата встъпителна студия задължителната аргументация за това „силно“ твърдение може само да бъде нахвърляна „на едро“; всъщност истинският и най-силен аргумент са самите „Съчинения“.

Митрополит Симеон принадлежи към едно изключително даровито поколение български църковни дейци; да отбележим само, че негови връстници, родени в същата година – 1840 – са Лазар Йовчев, бъдещ екзарх Йосиф I (1840–1915), Евстатий Помаков, бъдещ митрополит Дионисий Ловчански (1840–1875), завършил тъй рано живота си при неизяснени докрай обстоятелства, и Тодор Кусев, бъдещ митрополит Методий Старозагорски (Методий Кусевич, 1840–1922); негов връстник навярно (или само година по-млад) е близкият му приятел, съмишленик и съратник Васил Друмев, бъдещ митрополит Климент Търновски (1840/1841–1901).

---

¹ В настоящата студия, разбира се, нямаме за цел да повтаряме каквото и да било от многообразната информация, съдържаща се в текстовете, включени в настоящия том; за биографията на митр. Симеон вж. *Наст. изд., част II (Спомени)* и *Бележките* към нея; *Хронология на по-важните събития от живота и дейността на Варненски и Преславски митрополит Симеон* (1840–1937); за ръкописното му наследство, за посмъртната му съдба и за изследванията през последните години вж. *Предговор, § 1*; за езика на митрополит Симеон вж. *Пак там, § 2*; Избрана библиография на/за митрополит Симеон вж. *Използвани източници. II. 3. Монографии, студии, статии, сборници*.

И тъкмо сред тези изтъкнати дейци с многообразни дарования и заслуги пред Отечеството, митрополит Симеон изпъква не само с благословената си благолепна старост, направила го свидетел дори на собственото му увековечаване от благодарното потомство¹; с дълголетието си той единствен сред тях олицетворява „връзката на времената“ в новата българска история и култура и заслужава определението „последен възрожденец“ (Ст. Чилингиров), но не това е най-важното^{II}. На фона тъкмо на своето поколение, съставено почти изключително от високообразовани дейци и талантиливи книжовници, митрополит Симеон се откроява като *интелектуалец* от висока класа; ако някой сред църковните йерарси е истински *учен*, това е пак той; ако някому сред неговите събратя най-много приляга „дрехата“ на уважаван и признат *преводач*, пак неговото име трябва да споменем. И последно: митрополит Симеон дори между духовниците е сред малцината, заслужаващи рядкото име на *мъдрец*, на *sophos* в истинския, изначален смисъл на думата.

Рожденото, светското име на митрополит Симеон е *Одисей*; около 20-годишната си възраст, под влияние на своя по-стар събрат и другар Григорий, но и поради „духа на времето“ младият Одисей Попниколов (Одисеос Пападопулос или Папаниколау) променя националната си идентичност: у него се „събужда“ българското национално чувство и съзнание. През 1863 г., след завършването на Богословското училище на о-в Халки, заедно с другаря си Григорий той прави поклонническо пътуване до Света гора и в Хилендарския манастир става расофор (надява расото без да приема монашеството) и приема името Симеон. Одисей става Симеон и с това смяната на идентичността като че е завършена. От Одисей обаче е останал не само езикът, но и погледът, *мащабът*: чрез митрополит Симеон (естествено *не* само чрез него) българската духовност и култура като че са „облъчени“ от постиженията и универсалния хоризонт на елинизма.

Какви са пътешествията на Одисей, какви са неговите завръщания?

¹ На 11 август 1930 г., във връзка с 90-годишнината на митрополит Симеон, едновременно във Варна и в Шумен са открити два негови бюст-паметника, изработени от най-големите български скулптори – Иван Лазаров и Андрей Николов (във Варна паметникът е открит много тържествено – лично от министър-председателя А. Ляпчев, със слово от акад. А. Милетич като представител на БАН и др.). Така митрополит Симеон се оказва *втори* в българската културна история (първ е Ив. Вазов през 1920), комуто приживе е издигнат паметник; между другото, и двата случая са във Варна (при митр. Симеон – и в Шумен).

^{II} Митрополит Симеон до ден-днешен е най-младият български духовник, хиротонисан за митрополит (на 32 години); нему принадлежи и „рекордът“ за най-дълго заемане на митрополитската катедра – 65 години (1872–1937): случай без аналог в православния (християнския?) свят.

I. Деецът

Тук фигурата на „Дядо Симеон“, както е наричан приживе от всички, ни интересува не в нейната многомерност и сложност, не в целия ѝ ръст, а само в едно от нейните измерения: митрополит Симеон е сред „строителите на съвременна България“. Разбира се, това е така не защото той е сред персонажите на знаменитата едноименна книга на Симеон Радев¹; мястото на бележития духовник по страниците на българската история е такова, че то не може да не бъде отбелязано и по страниците на една книга.

Митрополит Симеон, разбира се, не е професионален, „чист“ политик и ние не бива да дирим у него нещо, което не е свойствено на природата му. Той никога не е напускал пределите на Църквата, никога не се е отдавал изцяло на светското начало. По-сетнешният разрыв между Църква и държава прави трудно разбираемо за днешния наблюдател това, че модерната българска държава „прохожда“ не без подкрепящата „десница“ на Църквата и клира; митрополит Симеон е един от „строителите“ тъкмо в качеството си на висш духовник, на архиерей. Впрочем българската историческа памет е изтласкала спомена за активното присъствие на църковни дейци в следосвобожденския политически пейзаж. На какво се дължи това присъствие?

Първо, висшият клир (но, разбира се, не само той) е изнесъл на плещите си църковнонародната борба; опитът по устройството на Екзархията е бил само от полза при устройството и на държавата. *Второ*, владиците олицетворяват духовното единство на нацията и са своеобразни гаранتي за това, че то ще прерасне в политическо обединение^{II}. *Трето*, в определения исторически момент те са *единствената легитимна българска йерархия*; църковните йерарси слизат от политическата сцена след формирането и укрепването (с всичките му „остатъчни ефекти“) на самостоятелен български политически елит. Оттук става повече от разбираемо това, че висшите православни духовници (10 на брой) стоят на първо място сред депутатите по звание в Учредителното събрание^{III}. Сред тях е и Варненско-Преславският митрополит Симеон, депутат и по из-

¹ Радев С. Строителите на съвременна България. Т. 1. С., 1990, с. 67, 79, 123, 157, 349, 367 и др.

^{II} Срв. речта на К. Стоилов на 24 март 1879 г.: „...Църквата при политически разделеното ни отечество ще служи за единство между отделните части на народа“; „...нашето духовенство е водило народа в най-мрачните времена, то ще ни води и сега по пътя на единството“ (Дневници на Учредителното събрание от 1879 г. С., 2004, с. 218).

^{III} Вж. Списък на депутатите в Търновското учредително събрание. – В: Спомени за Учредителното събрание от 1879 г. / Съст. Е. Стателова, З. Маркова. С., 1979, с. 241.

бор от Шумен. По това време той няма дори 40 години, но вече е част от духовния елит на нацията, а с нравствените си качества и с дейността си е предизвикал признание дори у антиклерикала Хр. Ботев: „... отец Симеон управлява епархията си така, щото и най-отчаяните интриганти не могат да намерят причини да го обвинят (...). Аз съм уверен, че дядо Симеон ще да добие от сичкият народ похвала, съчувствие и благодарност. Подобни архипастири са достойни за уважение“¹. Тук прозорливостта на поета е извън всякакво съмнение.

Митрополит Симеон е една от важните фигури „в сянка“ на Учредителното събрание; впрочем като заместник-председател на Временното бюро на първия български парламент той мигом е попаднал в „светлината на проекторите“.

За да бъдем точни, трябва да подчертаем, че митрополит Симеон всъщност е посочен за *председател* на Учредителното събрание от екзарх Йосиф I като негов заместник^{II}, но на второто заседание на първия български парламент (14 февруари 1879) императорският комисар Лукиянов се обръща към екзарх Антим и го моли той да заеме председателското място; „Н[егово] Блаженство при бурни ръкопляскания зае председателското място и покани за подпредседател Високопреосвещений Варненски и Преславски митрополит Симеона, а за секретари: архимандрита Константина [бъдещ врачански митрополит Константин – Е.Д.] и Тодор Икономова“^{III}. По този начин Временното бюро на Учредителното събрание се състои почти изключително от духовни лица (а и Тодор Икономов стои също твърде близо до тях). При избора за постоянен председател на Учредителното събрание (22 февруари 1879) *отново духовните лица* печелят най-много гласове: екзарх Антим I – 51, митрополит Симеон – 45, епископ Климент (В. Друмев) – 43^{IV}. Митрополит Симеон се отказва от балотаж, както и от възможността да се бори за подпредседателското място. Това е само началото на поредица негови „откази“ от престижни постове: политическите амбиции за него са наистина нищо пред задачите на духовния пастир.

Димитър Маринов свидетелства, че „от всичките дядо Антим най-много обичаше и уважаваше Високопреосвещени Симеона...“^V. Познанството им датира още от Богословското училище на о-в Халки, а дълбоката духовна връзка помежду им – от времето, когато Антим е Видински митрополит, а

¹ *Независимост*. Год. IV. № 29. 4 май 1874, с. 235.

^{II} Вж. *Български екзарх Йосиф I*. Дневник. С., 1992, с. 79.

^{III} Спомени за Учредителното събрание от 1879 г. С., 1979, с. 141. Вж. Дневници на Учредителното събрание..., с. 16.

^{IV} Дневници на Учредителното събрание..., с. 69.

^V Спомени за Учредителното събрание ..., с. 95.

Симеон – негов протосингел (1870–1872); след избирането на Антим за първи български екзарх (12 февруари 1872) Симеон го последва в Цариград като първи протосингел на Екзархията¹.

Екзарх Антим I и митрополит Симеон Варненско-Преславски са *единствените* духовни лица, които са председателствали българския парламент: първият – Учредителното и I Велико народно събрание (1879), вторият – III Обикновено народно събрание (1882–1883)^{II}.

„Звездният миг“ на митрополит Симеон в Учредителното събрание е обсъждането на чл. 38 от Конституцията, посветен на устройството на Църквата в Княжеството и отношението ѝ с Екзархията, намираща се извън пределите на свободната българска държава. Конституционният дебат по този въпрос е остър и непримирим, а за приемането на решение са били необходими цели две заседания (23 и 24 март 1879); тъкмо излизането на преден план на митрополит Симеон на второто заседание (на първото той отсъства) се оказва решаващо: блестящ канонист и полемист, той предлага окончателната формула на спорния член^{III}. Въпросът е бил в това как конституционно да намери израз идеята за църковното единство на политически разпокъсаната България, като при това не се наруши съборността на Православието и връзката с Вселенската източна църква; с други думи казано, как Църквата, която не е от света, да бъде „вместена“ в света, в конкретните исторически и политически условия.

Оттук насетне митрополит Симеон винаги ще отстоява няколко принципа: 1) независимост на Църквата от светското начало; 2) съборно, синодално управление на Църквата; 3) църковен живот и устройство на Българската църква съобразно каноните на Вселенското Православие.

Авторитетният владика окончателно скъсва с активната политическа дейност след острия конфликт между Св. Синод и правителството на Ст. Стамболов в края на 1888 г., когато заедно с Климент Търновски и Константин Врачански са прогонени със сила от София^{IV}.

* * *

Както е добре известно, на 17 април 1879 г. Първото Велико народно събрание избира за български княз хесенския принц Александър Йозеф фон Батенберг. Събранието излъчва представителна делегация, която да връчи на княза акта за неговото избиране; ръководството на делегацията е възло-

¹ *Ников П.* Варненски и Преславски Симеон (животописна скица). – В: Сборник в чест на Варненски и Преславски Симеон. По случай 50-годишното му архиерейско служение. С., 1922, с. 22–23.

^{II} Митрополит Симеон е депутат от Шуменски окръг и в I, и във II Велико народно събрание, както и във III Обикновено народно събрание. Вж. *Ников П.* Цит. съч., с. 40.

^{III} Дневници на Учредителното събрание..., с. 219.

^{IV} Вж. *Ников П.* Цит. съч., с. 46–49.

жено тъкмо на митрополит Симеон Варненско-Преславски. Срещата става в Ливадия, Крим, където княз Александър гостува на своя роднина руския император Александър II. В дневника си за 4 май 1879 г. Константин Стоилов, който също е член на делегацията, отбелязва, че „... Негово Преосвещенство Симеон с една реч му предложи [на кн. Александър Батенберг – Е.Д.] избирателен акт“¹. Тъкмо митрополит Симеон е духовникът, *благословил на престола първия български княз*; по този начин той като че е извършил *духовното „кръщение“* на новата светска българска държава. Събитието намира широк отзвук сред българското общество; тонът на приповдигнатост се усеща и в написаното 15 дни след събитието (19 май 1879) писмо на Тодор Икономов до митрополит Симеон: „С искрено удоволствие прочетох във вестниците за бляскавия прием, който Ви се направи в Ливадия, и чух за подаръка, който Ви се направил от Императора. От душа Ви сърадвам за монаршата милост. Но от всичко най-много ме радват известията за достойнствата на новоизбрания княз за България. Истина ли е, че е добър, неглуп и благонамерен човек? Правда ли е, че нашето отечество може да чака от него голямо добро?“¹¹

Фигурата на митрополит Симеон е едно от първите и най-силните впечатления при първата среща на младия княз и свитата му с България: „Митрополитът, Симеон, ме заинтересува със своя живописен изглед; той беше висок и мургав, с искрящи черни очи, дълга брада, висока килимявка и було, с черно расо“ – разказва сестрата на княза Мария Батенберг¹¹¹.

Всичко показва, че личната среща между митрополит Симеон и княз Александър Батенберг се е случила не само формално; иначе едва ли би имала продължение и би била тъй плодородна. И наистина е такава: днес едва ли някой си дава ясна сметка за това, че метафората за Варна като „морската столица на България“ води началото си точно от онова време и е резултат тъкмо от отношенията между нашите двама герои. Ето как се е случило това.

Непосредствено след Освобождението Варна е един космополитен град, в който българите са малцинство; непосредствена задача на времето е било „отвоюването“ на Варна (формално – в пределите на Княжеството) за българската кауза и култура. Основна роля в този процес играе тъкмо Варненско-Преславският митрополит Симеон; за тази цел църковният йерарх е използвал като средство широкото развитие на българ-

¹ Спомени за Учредителното събрание от 1879 г. С., 1979, с. 223.

¹¹ ДА–Варна, ф. 75К, оп. 1, а.е. 252, л. 2.

¹¹¹ Спомени на принцеса Мария Батемберг (3). – *Мир*. Год. XXXVI. № 9139. 23 декември 1930, с. 3.

ското просвещение, но също тъй и чисто политически средства. През 1880 г. той стои в основата на поканата на Българската община във Варна към княз Александър Батенберг да посети града, което той прави от 4 до 22 август¹; на 22 август князът полага основния камък на катедралата „Св. Успение Богородично“, завършена само пет години по-късно^{II}. След това първо посещение „мнозина варненци свързват утвърждаването на „българщината“ с режима на княз Александър I^{III}“, с тази цел те отправят към него един важен „жест“: наемат от гръцката община манастира „Св. Димитър“, обзавеждат го и му го предоставят като лятна резиденция. Князът е отново във Варна от 13 до 29 юни 1881 г.; през тези дни няколко влиятелни лица, сред които, естествено, и митрополит Симеон, обсъждат въпроса за „важността на Варна като столица на княза за 3–4 месеца през лятото“^{IV}. Едва ли е случайно съвпадението, че на следната 1882 г. катедрата на митрополита е пренесена от Шумен във Варна, а на 15 август (празника Успение Богородично) е положен основният камък на летния дворец в местността „Сандрово“ (дн. Евксиноград). Освещаването е извършено от митрополит Симеон в съслужение с Григорий Доростоло-Червенски и Натанаил Охридски^V. Ето как само за няколко години Варна се превръща в „сезонен“, летен политически център; да вметнем, че дори и в метафорите („морска столица“ и пр.) думите означават онова, което означават.

II. Просветителят

Едва ли някой би бил изненадан, че „ключовата дума“ за митрополит Симеон (както и за дейците от неговия кръг) при разрешение на българския национален въпрос е „просвещение“.

Още със заемането на своята катедра (4 декември 1872) митрополит Симеон дава ясно да се разбере какви ще бъдат неговите приоритети: едно от най-важните решения на свикани...я през февруари 1873 г. в Шумен Първи Епархийски събор е организирането в престолния град само след два месеца на Учителски събор, който да постави учебното дело в епархията на здрави основи. Тук е уместно да си припомним думите на Тодор Икономов

^I Вж. Денчев Б. Варна след Освобождението: едно закъсняло възраждане на българщината. С., 1998, с. 127–130.

^{II} Пак там, с. 134–135.

^{III} Пак там, с. 185.

^{IV} Пак там, с. 189.

^V Пак там, с. 190–191.

за ролята и възможностите на екзархийските митрополити непосредствено преди Освобождението: „При сегашното положение на народа един добър и развит владика може да бъде от голяма полза за нашия народ. Той може да бъде полезен по всичките части на живота и да простира своята деятелност по всичките клонове на обществото – народния живот. Като учител и въобще като мирянин той не може да има нужния авторитет, за да наляга и действа в полза на общинското устройство, на училищното подобрене, на изправлението на нравите, на съгласието и съединението. Лишен от авторитет и средства и постоянно подозряван в неговите намерения, мирянинът едва ли може да направи нещо в полза на страдащите и притеснените. С владиката това е иначе. Като висок сановник на държавата владиката има право и възможност да се застъпи за угнетените и да помогне на страдащите“¹. Казано другояче, митрополитът е не само най-важната (след екзарха, разбира се) фигура на самостоятелната българска йерархия, но и най-авторитетният посредник между властта и паството, който може (и трябва!) да омекотява напрежението между двете; митрополитът има не само чисто духовни функции, а е и важна светска персона: в рамките на епархията си той съединява в себе си прерогативите на нещо като министър едновременно на просвещението, на правосъдието и на социалната политика. Ако някой от митрополитите на Българската екзархия в най-пълна степен се възползва от своите прерогативи, а дори с ума и енергията си успява да ги развие „отвътре“, това е тъкмо митрополит Симеон.

Организираният от него Учителски събор в Шумен (12–16 април 1873) е добре познат сюжет в българската хуманитаристика и тук с чиста съвест можем да препратим читателя към посветената му книжнина^{II}. Тук обаче трябва да подчертаем следното:

¹ Икономов Т. Мемоари. С.: Български писател, 1973, с. 145.

^{II} Учителският събор в Шумен е забелязан и отразен още от възрожденската преса (Вж. *Слава*. Год. II. № 10. 1 май 1873, с. 157; *Деребеев*, *Ст.* Учителски събор в Шумен. – *Турция*. Год. IX. № 14, прит., 21 май 1873; [За просветната политика в Преславска епархия]. – *The Levant Times*. Българско издание на англо-француският вестник *Левант Таймс (Источно време)*. Год. VI. № 16. 27 април 1874, с. 2), а материалите от неговата работа са публикувани сравнително скоро след това (вж. *Слава*. 1873. Кн. X, с. 157–160; *Читалище*. Год. IV. № 18, 15 септември 1874, с. 280–290). Литературата, посветена на дейността и резултатите на Учителския събор е значителна; вж. *Пашев Г.* Материали из историята на учебното дело. Учителски събор в Шумен през 1873 г. – *Училищен преглед*. Год. XXI. 1922, № 6, с. 400–408; *Жечев Н.* Училищният събор в Шумен. – *Народна просвета*. 1962, № 2, с. 77–89; Първият учителски събор в Шумен (1873) и новобългарското образование – история и съвременност. Национална конференция. Сб. доклади. С.: [Национален институт по образование], 2003. 330 с.; Вж. и *Наст. изд., част III, бел. № 60*.

Макар и да се вписва във вече наличната възрожденска традиция на учителските събори (първият събор е проведен в Стара Загора 1868 г., а следващите са в Хасково, Пловдив, Русе, Тулча, Прилеп и др.), Шуменският събор стои съвсем отделно, ознаменувайки своеобразен педагогически „преврат“ в българското образование и култура. Това се изразява едновременно в няколко посоки: *първо*, тук за пръв път акцентът е преместен от градските към *селските* училища (приет е специален „Устав за селските училища“), което има двойно значение: от една страна, гарантира се *всеобщност* на образованието, като се предписва откриването на училище във всяко село (чл. 1 от „Устава...“), а знайно е, че по това време българското население е почти изключително селско (преди Освобождението в градовете българското население никъде не е било мнозинство). От друга страна, с акта на заличаване на междата между градски и селски училища се манифестира стремежът към *унификация* на образованието. С други думи, в рамките на своята епархия митрополит Симеон формулира предпоставките за разрешаване на важната задача за изграждане на *единно общонационално образование*. То започва да се изгражда, централизира и хомогенизира през 70-те години на XIX в. под егидата на Българската екзархия, като за *образец* служат тъкмо решенията на Шуменския учителски събор и приетите от него документи (устави и учебни програми). С други думи, чрез механизмите на Екзархията организираният и председателстван от митрополит Симеон Учителски събор е мултиплициран, а неговите решения са разпрострени върху почти цялата територия на екзархийския диоцез. Опитът на Екзархията – това първо „Министерство на просвещението“ в България – е използван при изграждането на националното учебно дело непосредствено след Освобождението, а митрополит Симеон е един от неговите „главни експерти“ – особено що се отнася до организацията на духовното образование в страната¹. Когато говорим за непреходните заслуги на Учителския събор от 1873 г., не можем да не подчертаем, че, *второ*, той регламентира „веднъж завинаги“ продължителността на учебната година в България – от 15 септември до 15 юни; това, че до ден днешен първият учебен ден у нас, за разлика от повечето страни, започва на 15 септември (а не на 1 септември, например), е също „реликтов“ отглас от решенията на Събора в Шумен от април 1873 г. Несъмнено, фиксирането на тази сравнително покъсна дата е в тясна връзка с приоритета, който се отдава на селските училища: на учениците им се „отпускат“ още две седмици по време на най-усилния селскостопански сезон... Да отбележим и това, че продължителността на учебната година е фиксирана на точно девет месеца; всяка учебна година се мисли като своеобразно ново раждане на ученика. *Трето*, с далеч отиващи последици е особеното внимание, което митрополит Симеон и Учителският

¹ Вж. *Наст. изд., част III, писмо № 141* (до М. Дринов от 4.X.1878), с.446–449.

събор отделят на педагозите, на целенасочената подготовка на учители. В Шумен е организиран пансион, в който за нуждите на селата се обучават компетентни учителски кадри. Грижата за равнището и квалификацията на учителите също не е убягнала от вниманието на Хр. Ботев, който в същата, цитирана по-горе дописка, е отбелязал: „Дядо Симеон е съставил комисия из шуменските учители, която са обязва да прегледа състоянието на селските училища и да проекзаменува не учениците, а учителите. Разбира се, че при подобно управление училищата във варно-шуменския край ще да принесат голяма полза“¹. Това, че Шумен става не само утвърден център на образованието в Североизточна България, но и до ден днешен е един от националните центрове на педагогическото образование, има своите предпоставки тъкмо в деянията на Учителския събор от април 1873 г.

Това, разбира се, не е всичко; както може да се проследи това по някои от включените в настоящия том писма^{II}, в годините непосредствено след Учителския събор митрополит Симеон влага огромна енергия за прокарване на решенията му „в живота“, като направлява и контролира процеса, периодично дава наставления на църковно-училищните настоятелства, назначава отделен училищен инспектор в епархията (Илия Р. Блъсков), грижи се за финансовото обезпечаване на училищата, води преписка с благотелите на учебното дело (например М. Бенли), полага усилия за точното изпълнение на техните завещания. Тук е уместно да се подчертае, че митрополит Симеон е просветител, а не революционер, и за него, както впрочем за всекиго, трябва да се съди по това, което *той е*, а не по онова, което *не е*. Както беше посочено, митрополитът по онова време е нещо като министър на просвещението в своята епархия, а никъде точно от подобни лица не се очаква да участват, да не говорим пък да организират, националната революция; в края на краищата дори и сред историческите дейци има своеобразно „разделение на труда“...

Шумен е главното, но съвсем не единствено поприще на просветната дейност на митрополит Симеон през тия години. Като член на Св. Синод на Българската екзархия, на 22 септември 1874 г. той осветява и открива Смесеното българско училище в Ортакъой, Цариград, като същевременно „справедливо посочил на немаренето да се отвори в Цариград по-висше и по-добре уредено българско училище, каквото веч изисквало народното ни достолепие“^{III}. Както се вижда, младият, но вече твърде авторитетен влади-

¹ *Независимост*. Год. IV. № 29. 4 май 1874, с. 235.

^{II} Вж. *Наст. изд., част III, писма № 26, 27, 31, 33, 35, 37* (с. 281–283, 288–289, 293–295, 297–298).

^{III} *Начов Н.* Цариград като културен център на българите до 1877 година. – В: Сборник на Българската академия на науките. Кн. XIX. Клон Историко-филологичен и Философско-обществен. № 12. С.: Печ. „Ив. Глушков“, [1925], с. 111.

ка, отново издига идеята за откриване на Висше училище в Цариград под егидата на Екзархията – идея, с която новата българска църковна йерархия в лицето на митрополит Панарет Пловдивски се ангажира още през 1871 г.^I Породеният публичен дебат по този въпрос^{II} обаче се оказва твърде подранил и не е в състояние да предизвика конкретни стъпки.

След Освобождението митрополит Симеон бързо схваща „духа“ на времето и неотложните за разрешаване задачи пред българската общественост – и то не само в Североизточна България; няма да е преувеличение твърдението, че той е сред малцината, които успяват не само точно да формулират „задачите на деня“, но и да намират бързи и ефикасни решения за тях. Както беше посочено, в този случай става дума за „отвоюване за българщината“, както са казвали тогава, на Варна и Варненско. Впрочем още на първия Епархийски събор през февруари 1873 г. се взема решение за ежегодна помощ за варненските български училища от страна на цялата епархия; ефектът още от първата подобна помощ (в размер на 16 260 гроша) се оказва значителен: „Това толкоз насърчи нашите тука българи, щото отвориша нова деятелност към обществените работи, а и общата признателност не са чувствува по-малко“. Не е тайна за никого кой стои в основата на този подем: „Колкото за дяда владика, той е познат на сичкия народ, че е способен само за таквиз работи; и неговото мъдро паство знае да цени високите му услуги“^{III}.

Преместването на митрополитската катедра от Шумен във Варна става 1882 г., но този акт само външно увенчава един процес, започнал непосредствено след Освобождението, и с който митрополит Симеон все по-активно се ангажира – развитие на българското просвещение във Варна^{IV}. Още 1878 г. той става председател на Окръжния училищен съвет във Варна и от тази си позиция действа пред управляващия Отдела за народно просвещение и духовните дела проф. М. Дринов за отпускане на държавна помощ за варненските училища, каквато те получават на два пъти още в началото на 1879 г. През следващата учебна 1879/1880 г. владиката пък прави постъпки за превръщане на Мъжкото класно училище в държавно^V. Особено значи-

^I Пак там, с. 121.

^{II} Вж. Едно високо българско училище в Цариград. – *Источно време*. Год. I. № 49. 18 януари 1875.

^{III} *The Levant Times*. Българско издание на англо-французкият вестник *Левант Таймс* (*Источно време*). Год. VI. № 27. 20 юлия 1874, с. 3. (Вътрешни дописки на *Левант таймс*).

^{IV} Вж. например включените в настоящия том писма на Митрополит Симеон до Т. Икономов от 8, 10 и 14 декември 1878 г.; *Наст. изд., част III, писма № 147, 148, 149* (с. 456–461).

^V Вж. *Церов Ив.* Просветна дейнина на митрополита Симеона. – В: *Сборник в чест на Варненския и Преславския Симеон...*, с. 98–99.

ми са заслугите на Дядо Симеон за основаване и развитие на Варненската девическа гимназия; публикуваното в настоящия том негово писмо до Д. Агура от май 1883 г.¹, имащо всъщност официален характер (председателят на Народното събрание пише на министъра на просвещението) е повече от красноречиво свидетелство за това. Тук само ще добавим, че в разбирането на митрополит Симеон за равноправието между половете при получаването на образование намират израз не само неговият хуманизъм и подражилата му мъдрост^{II}, но и точната политическа преценка за това, че само „с образованието на женския пол най-много бъдещето на Варна ще се оздрави завинаги“^{III}.

Катедралата и Девическата гимназия^{IV}, тези две монументални здания – емблеми на Варна, които и днес ни впечатляват, свързани непосредствено с името и дейността на митрополит Симеон, са всъщност външен израз, възплъщение на двата стълба на народния живот – Църквата и Училището. Тъкмо чрез тях – мощни и ефективни лостове за въздействие – Дядо Симеон и неговите съмишленици и съратници успяват да преобърнат „отвътре“ духа на Варна и тъй безболезнено, по чисто еволюционен път, да интегрират града и района в тъканта на млада България. Тук е уместно да забележим, че българското историческо съзнание е настроено предимно „депресивно“: то все си припомня онова, което България е загубила (истински или въображаемо – това е съвсем друг въпрос); време е обективно да отчетем и онова, което тя е спечелила.

А онова, което е спечелила Варна – в значителна степен благодарение тъкмо на тласъка, даден от митрополит Симеон – е отчетено при тържественото честване на 50-годишната му архиерейска служба: от трите училища, които е имало в морския град при пристигането му в края на 1872 г., през 1922 г. варненските учебни заведения наброяват 16 първоначални народни училища, 4 прогимназии, 2 гимназии – мъжка и девическа, Учителски институт с образцова гимназия към него, Търговско училище и Търговска академия, Морско машинно училище и др., с общо над 7000 ученици и близо 300 преподаватели^V. Заслугите на митрополит Симеон за просветното дело

¹ Вж. *Наст. изд., част II, писмо № 190* (с. 524–526).

^{II} В последните години от живота си Митрополит Симеон се връща към проблема за равноправието между половете от съвсем друга гледна точка. Вж. Може ли жена да говори в църква? – *Народен будител*. Шумен. Год. V. № 205. 20 юни 1931, с. 2. Разбираемо е защо и представителките на женското движение са го оплакали след смъртта му; вж. *Свракова Л., д-р. Дядо Симеон за българската жена. – Варненска поща*. Год. XIX. № 6863. 1 декември 1937, с. 2.

^{III} Вж. *Наст. изд., част II, писмо № 190* (с. 524–526).

^{IV} Днес – здание на Варненския археологически музей.

^V *Церов Ив.* Цит. съч., с. 106–107.

във Варна, преобърнало само за едно-две поколения умонастроенията и „душата“ на града, са му признати още приживе; ние трябва само да си ги припомним^I.

Отделна глава от житието на многозаслужилия архиерей е ролята му за развитието на духовното образование в България. И тук той има своя визия, която последователно отстоява^{II}: духовното образование не трябва да бъде оградено от светското със стена, възпитаниците в тези училища трябва да получават най-широко образование: „...било би по-полезно за черквата ни, ако се въведеше в нашите духовни училища пълен гимназиален курс с прибавление на богословските уроци. Защото с такава една наредба на духовните ни училища ще се намерят за тях повече ученици, на които образованието – и светско, и духовно – ще става по едно определено направление и така ще се приготвят постепенно духовни лица, които биха били по-полезни служители на Черквата“^{III}. Писмата на митрополит Симеон до епископ Климент Бранички^{IV} ясно свидетелстват за неговата роля за развитието на Петропавловската семинария (основана 1874 г. от митрополит Иларион Макариополски), а писмата му до Игнатий Рилски^V – за грижите му за по-добрата организация на Самоковското богословско училище (основано 1876 г. от митрополит Доситей Самоковски) след възстановяването на неговата дейност 1883 г. На старанията и настойчивостта на митрополит Симеон, както вече е изтъквано още приживе^{VI}, се дължи най-вече издигането на великолепното здание на Софийската духовна семинария „Св. Иван Рилски“ (в качеството си на председател на Светия Синод митрополит Симеон извършва и водосвета при полагане на основния камък на 31 март 1902 г., и освещаването на 26 октомври 1904 г. – Димитровден – на семинарската черква „Св. Йоан Рилски“). Впрочем Софийската семинария е наследник на Самоковското богословско училище, чието преместване е свързано и с развитие на учебната програма (семинарския курс се увеличава от 4 на 6 години, въвеждат се нови учебни дисциплини, организира се нова и модерна библиотека и т.н.). Отново името на митрополит Симеон трябва да бъде изтъкнато

^I Вж. *Церов Ив.* Цит съч., с. 86–107; *Златоустова Ек.* Грижите на Негово Високопреосвещенство митрополит Симеон за учебното дело в Варн.-преславска епархия. – *Мир*. Год. ХLI. № 10377. 20 февруари 1935, с. 3; *Церов Ив.П.* Просветният подвиг на митроп[олит] Симеона. – *Варненски новини*. Год. XXVI. № 6190. 10 ноември 1937, с. 2.

^{II} Възгледите си за принципите, върху които трябва да бъде изградено духовното образование в България митрополит Симеон развива най-пълно в писмото си до проф. М. Дринов от 4 октомври 1878 г. Вж. *Наст. изд., част III, писмо № 141* (с. 446–449).

^{III} Вж. *Пак там*, с. 448.

^{IV} Вж. *Наст. изд., част III, писма № 144, 146* (с. 452–453, 455–456).

^V Вж. *Наст. изд., част III, писма № 195, 204, 207* (с. 533–535, 543, 545–546).

^{VI} *Ников П.* Цит. съч., с. 50.

във връзка и с идеята за откриване на Богословски факултет към Софийския университет (1923). И пак той е висшият църковен йерарх, стоящ в основата на създаването и развитието на църковния периодичен печат: поощрява, подпомага и сътрудничи на изданията от Игнатий Рилски в-к *Селянин (Съветник)*^I, основава *Църковен вестник*^{II} – най-дълго излизаният вестник в България след *Държавен вестник*.

И, последно, просветителят митрополит Симеон е неотделим от дарителя, благодетеля. Мститият старец основава (в повечето случаи – анонимно) над 15 фонда със собствени средства: „Екзарх Антим“, „Гавриил Кръстевич“, „Васил Златарски“, „Доброто дете“ и др.; във Варна пък е учреден обществен фонд „Митрополит Симеон“, чийто дарител отново е авторитетният владика. Основната цел на тези фондове е подпомагането на бедни, но даровити деца за тяхното учение; с препоръки и с „иждивението“ на влиятелния владика мнозина младежи са завършили висшето си образование (в повечето случаи – духовни академии в Русия) в чужбина.

Просветителят е свързващото звено между дееца и учения, е центърът на *обществената личност* на митрополит Симеон.

III. Ученият

Ако се върнем към едно от твърденията в самото начало на настоящата студия, трябва да признаем, че не бяхме съвсем точни: митрополит Симеон всъщност се откроява сред своите духовни събратя не като интелектуалец на фона на друг тип дейци; всички те (включително и близките му другари Григорий Доростолски и Червенски и Константин Врачански) са църковници–интелектуалци; митрополит Симеон обаче в най-пълна степен е *ученият* и *мислителят* между тях.

Навярно не е случайно, че той е сред малцината (а може би и единственият), който е избран цели *три пъти* за член на БАН: дописан (1881) и редовен (1884) член на Българското книжовно дружество; *почетен* член на БАН (1923): така от най-авторитетната научна корпорация у нас трикратно са препотвърдени не само неговите заслуги, но като че и безпроблемното съжителство, дори хармония, а защо не и *съработничество* между църква и наука, духовност и култура. На какво се дължи това признание?

Първо, още приживе заслугите на митрополит Симеон към просветното дело в България са широкоизвестни, отгук – извънредно високият му авторитет сред писатели, учени и културни дейци; *второ*, авторитет в това отношение му придават и неговите литературни и научни приятелства с

^I Вж. *Наст. изд., част III, писма № 214, 215, 216, 222* (с. 559–564, 570–571).

^{II} Вж. *Наст. изд., част III, писмо № 224* (с. 575–576).

Васил Друмев и Илия Р. Блъсков, с проф. Васил Златарски и проф. Михаил Арнаудов, със Стоян Михайловски и Стилиян Чилингиров. Не без значение за радушния прием на Дядо Симеон сред гилдията на историците е и това, че той е близък сродник (чичо) и, което е по-важното, духовен наставник на историка Петър Ников (1884–1938), който пък е първият научен биограф на митрополит Симеон. Но, естествено, най-важни са, *трето*, собствените заслуги на митрополит Симеон като авторитетен учен-историк и блестящ преводач-елинист, познавач на тънкостите на гръцкия език във всичките му периоди – старогръцки, византийски и новогръцки. Не можем да не отчитаме, разбира се, съвсем немаловажното обстоятелство, че той всъщност не е „професионален“ учен. Това има двойко значение: от една страна, не разполага с ресурсите на учения, между които не на последно място са свободното време и социалната мобилност; оттук – научната дейност на Дядо Симеон не се отличава с последователност и плътност при разгръщането си във времето, а се отнася най-вече до късния период от живота му. Науката е плод на зрелостта, на жизнения залез, обогрящ света и живота с мекия отблясък на мъдростта. От друга страна, поради това, че никога не е принадлежал на някаква научна гилдия, митрополит Симеон е бил свободен от неизбежните условности на правилата на „цеха“ и неговия „морал“, не се е нуждаел и от неизбежното (и в повечето случаи двусмислено) „признание“ от общността. С други думи, научните му занимания са плод на *свободен* научен и жизнен избор, на *призвание*. Не можем обаче да не подчертаем, че основните му научни трудове до голяма степен са резултат от дългогодишното общуване с именития ни историк проф. В. Златарски (1866–1935). Тъкмо той насърчава именития си кореспондент, към когото изпитва неподправена почит, за неговите научни дирения, той е, който му поръчва преводи на важни за българската история извори, той ги и „пробива“ в авторитетни издания на Академията. Тъкмо така са „заченати“ и се появяват на бял свят двата най-важни научни труда на митрополит Симеон: „Посланието на цариградския Патриарх Фотия до българския княз Бориса“ (подготовка на гръцкия текст, превод, встъпителна статия, бележки)¹ и „Писмата на Теофилакта Охридски, архиепископ български“^{II}.

¹ Вж. *Български старини*. 1917. Кн. 5, с. 3–138. (С встъп. статия: Биографически бележки за цариградския патриарх Фотия с оглед към българския църковен въпрос в IX век. – *Пак там*, с. 3–31.)

^{II} *Писмата на Теофилакта Охридски*, архиепископ български. С притурка на неговото Мъченичество на светите 15 свещеномъченици, пострадали в Тивериупол, именуван на български Струмица, в царуването на злочестивия Юлиана Отстъпник / Превел от гръцки митрополит Симеон Варненски и Преславски. С.: Държавна печатница, 1931. 279 с. + XXXIII. (Сборник на БАН. Т. XXVII). (С встъп. статия: Теофилакт Охридски, архиепископ български (Биографичен опит по неговите писма). – *Пак там*, с. VII–XXXIII).

И двете издания са оценени много високо от научната общност^I, преиздават се и се използват до ден днешен^{II}. Тук е мястото да вметнем, че големият учен си личи не толкова по авторските му съчинения, колкото по изданията, които е подготвил: тъкмо в тях той впряга *целия* си научен потенциал и капацитет. И наистина: тук ние можем да оценим митрополит Симеон като филолог и историк, да го видим едновременно като прецизен текстолог, талантлив преводач^{III} и дълбок познавач на историята на България и Византия.

Не можем да не споменем заслугите на многоучения владика за създаването на Археологическото дружество – първо във Варна, а след това и на национално равнище^{IV}; усилията му имат и „практическо“ измерение: превръщането на Преслав в значим археологически „обект“ от национален и европейски мащаб става тъкмо с неговата благословия и покровителство. Оттук става напълно обясним поклонническият „жест“ на учените-участници в IV Световен конгрес на византолозите, проведен в София (9–16 септември 1934)^V.

Няма как да не отбележим и това, че митрополит Симеон е инициатор и главно действащо лице при подготовката на новия Синодален превод на Библията, използван до ден днешен; той е ученият и църковният деец, който с целия си авторитет и познания защитава работата по превода и *de facto*

^I Вж. *Дуйчев Ив.* Писмата на Теофилакта Охридски (Превел от гръцки митрополит Симеон Варненски и Преславски, Сборник на българската академия на науките, кн. XXVII, 1931 г.). – *Мир*. Год. XXXVII. № 9662. 23 септември 1932, с. 3.

^{II} Вж. Фотий, патриарх Константинополски до княз Борис. Папа Николай I до българите. С.: София-С.А., 1994, с. 15–97; Гръцки извори за българската история. Т. IX. Произведения на Теофилакт Охридски, архиепископ Български, отнасящи се до българската история. С.: Изд. на БАН, 1994. 239 с.

^{III} Дори и при опита за ревизия на преводите на митрополит Симеон се признава, че „езикът и стилът“ му са „истинско постижение на преводаческото изкуство“ (Гръцки извори за българската история. Т. IX..., с. 9).

^{IV} За ролята на митрополит Симеон за създаването на Варненското археологическо дружество вж. 100 години от основаването на Варненското археологическо дружество и създаването на Варненските музеи. – 100 години Варненско археологическо дружество. 12.XII.1901 – 12.XII.2001. Юбилеен лист. Варна. [Б.г.], с. 1; За решаващата роля на митрополит Симеон при организацията на Археологическото дружество в България вж. *Църковен вестник*. Год. II. № 13. 7 юли 1901, с. 7; № 32. 17 ноември, с. 5–6; № 33–34. 30 ноември, с. 11–12 (Подробен репортаж и отчет за първото заседание на Археологическото дружество, проведено се под председателството на митрополит Симеон на 25 ноември 1901 г. в *Славянска беседа*) и др.

^V Вж. Обиколката на византолозите. – *Зора*. Год. XVI. № 4568. 22 септември 1934. (Публ. на снимка с текст: Група византолози, фотографирани в Преслав с варнено-преславския митрополит Симеон.)

застава зад него¹. Във връзка с това крупно църковно и културно дело, ако трябва да се изтъкне *само* едно име (разбира се, без да се забравя, че със синодалния превод на Библията са свързали имената си десетки български учени и книжовници), то това е тъкмо на Дядо Симеон^{II}.

Ако все пак трябва да изтъкнем само една област, в която талантът на митрополит Симеон се чувства най-пълно „у дома“ си, а дарованията му намират най-пълно приложение и развитие, това несъмнено е *изкуството на превода*. Тук нямаме за цел (а и не е възможно) да изчерпим дори „частния“ въпрос за неговите преводи, а ще се спрем само на един „приложен“ въпрос – този за първите новобългарски преводи на Платонов диалози. Както вече показахме (и доказахме!) това^{III}, тъкмо на митрополит Симеон дължим „проговарянето“ на Платон на съвременен български език.

Става дума за превода на два сюжетно свързани и определяни като ранни Платонов текстове – диалога „Критон“ и знаменитата „Апология на Сократ“, публикувани анонимно и под псевдоним в *Библиотека Свети Климент* – едно от знаковите български литературни издания за всички времена.^{IV} Публикациите на тези преводи поставят едновременно два проблема: по-общият въпрос за високия статус на превода в българската култура и по-„частния“ – за незримото в много случаи (чак до началото на ХХ в.!) – присъствие на митрополит Симеон в нея.

Ако се спрем накратко върху по-общия проблем, няма как да не отбележим, че „идеята“ на списание *Библиотека Свети Климент* може да бъде разчетена като един от интересните (и съвсем не неуспешни!) „европейски проекти“ в българската литература и култура след Освобождението^V.

¹ Бележка. – *Църковен вестник*. Год. XI. 1910. № 13. 3 април, с. 146–147. (Отговор на критиката на Ал. Балабанов към новия превод на Четириевангелието); Кратки бележки по българския превод на Четириевангелието. – *Църковен вестник*. Год. XI. 1910. № 14–15. 10 април, с. 159–166.

^{II} По-подробно вж. *Марковски Ив.* История на българския синодален превод на Библията. – <http://hristianstvo.start.bg/article.php?aid=1360>

^{III} Вж. *Димитров Е.* Църковни лидери-интелектуалци и „догонвачите“ европейски проекти след Освобождението (Митрополит Симеон Варненско-Преславски и първите български преводи на Платон). – Балканската културна матрица и европейският проект (Сборник материали от научна конференция, проведена на 6–7 ноември 2006 г., София) / Съст. Н. Богомилова, Н. Димитрова. С.: Фабер, 2007, с. 223–236.

^{IV} Ето точните библиографски данни на двете публикации: 1) *Критон*. Диалог от Платон / Превел от старогръцки И. Държилов. – *Библиотека Свети Климент*. Год. I. 1888, № 3, с. 262–276; 2) *Апологията на Сократа* от Платона (Превод от старогръцки). – *Библиотека Свети Климент*. Год. III. 1890, № 13–14, с. 129–157, бележки под линия. (Преводът е публикуван анонимно.)

^V Подобен преглед на съдържанието на *Библиотека Свети Климент*, на неговата програ-

Особеност на нашите „европейски проекти“ е това, че те почиват на предпоставената очевидност за „изостаналостта“ на българската култура спрямо европейската, мислена безалтернативно като единен, прогресивно разгръщащ се масив от текстове, ценности и културни практики и „жестове“; отгук естествено произтича идеята за „ускореното догонване“ на европейската цивилизация и „вписването“ в нея, изказвана многократно през времето и изразявана в най-различни тоналности¹. Замислени като *модернизирани*, европейските проекти на българската култура обаче лесно се превръщат в своята противоположност – в *ретропроекти*, задаващи модели и образци на европейската литература и култура, отдавна архивирани от културната памет на Европа. Разбираемо е, че при такава изходна „основна интуиция“ за културата и нейния градеж, въпрос от първостепенна важност става проблемът за *превода* – превод езиков, но и знаков; няма на какво да се учудваме, че той бива поставен във фундамента на новата българска култура. Не е удивително това, че тъкмо в сферата на превода българската култура може да се похвали със значителни постижения (например преводите на Шекспир, Кант и пр.): инвестициите дори на „културна енергия“ задължително донасят своите високи дивиденди.

Подчертано просветителският патос на *Библиотека Свети Климент* е съвсем в духа на времето: през същата 1888 г., когато започва да излиза списанието, на 1 октомври, се открива и първото висше училище у нас; и двете значими културни инициативи като че ли са извикани от *името* на св. Климент Охридски, изразило главния патос на времето. Около списанието се обединяват всички (с незначителни изключения) творчески сили на България, прегърнали целите на *просвещението* на народа и сближаването, дори „интегрирането“, както бихме казали сега, на българската литература и култура в общоевропейската (западно-източна, руско-европейска) словесност. Най-добрата препоръка за качеството – и на преводите, и на списанието като цяло – са имената на бъдещите класици Ал. Константинов, П.П. Славейков, К. Величков, Ив. Вазов, Ст. Михайловски (Де Профундис), Т.Г. Влайков (Веселин) и др.; твърде активни в списанието са и Екатерина Каравелова, бъдният дългогодишен председател на БАН Ив. Евстр. Гешов и др.

Ето в какъв контекст са публикувани първите Платоновы преводи на съвременен български език. Какви са основанията те да бъдат приписани тъкмо на митрополит Симеон?

ма, тенденции и контекст вж. *Йорданов Хр.* Библиотека „Свети Климент“. – Периодика и литература. Т. 1 (1877–1892). С.: Изд. на БАН, 1985, с. 400–428.

¹ По въпроса вж. *Кьосев Ал.* Списъци на отсъстващото. – Българският канон? Кризата на литературното наследство. С., 1998, с. 5–49.

Първо, през 70–80-те години на XIX в. в България малцина (могат да се преброят на пръсти) са хората, които изобщо са били в състояние да преведат Платон, т.е. владеели са старогръцки до съвършенство и са имали добра обща и философска култура и подготовка: сред по-старите дейци може да се посочи например Гаврил Кръстевич или екзарх Антим (но по „биографични“ причини те трябва да бъдат изключени), а сред по-младите това са тъкмо възпитаниците на Халкинското богословско училище – владиците Доситей Самоковски, Григорий Доростоло-Червенски и Симеон Варненско-Преславски, както и техният приятел и съученик Марко Балабанов (1837–1921) – първият външен министър на свободна България¹.

Второ, средтози кръг само за един – тъкмо митрополит Симеон – имаме неопровержими данни за особености, специалния му интерес към творчеството точно на Платон. Изключително интересно е собственото му свидетелство в неговото писмо до Григорий Доростоло-Червенски, носещо дата, забележете, 9 май 1876 г.: „Колкото другите хора се оплакват от обири и грабежи, колкото другите хора губят, толкози аз се вдах на прочитание и ту се наслаждавам на медоточния стил на Светий Златоуст, ту философствувам с Плутарха и Платона, ту се смея с Молиера, ту пак охам на разказванието на селените и с всякакъв начин трудя се да стана богат от идеи и от чувства. Нали съм блажен човек?“^{II} Очевидна е широтата на интересите и познанията на младия църковен йерарх, който не е загърбил книжовните си занимания дори през бурните и опасни дни на май 1876 г. В неговия „кръг на четене“, както това лесно може да бъде установено от включените в настоящия том разнообразни текстове, влизат класическите антични писатели, историци и философи (Платон, Плутарх, Ксенофонт и др.), големите европейски писатели (Шекспир, Молиер и др.), съвременни писатели и публицисти (Йожен Сю, Самуел Смайлс и др.), гръцки историци и богослови, руски автори; кореспонденцията му свидетелства и за това, че според възможностите и оскъдното си време варненският владика винаги се е стремил да бъде в крак с времето, да следи излизащата в България книжнина.

Ключът към загадката на първите Платоновы преводи е наличието в *Библиотека Свети Климент* на още един превод от старогръцки, който по някои формални белези (наличието на бележки, кратко въстъпление и пр.), но и поради особеностите на „стила на преводача“ силно наподобява преводите

¹ М. Балабанов е сред сътрудниците на *Библиотека Свети Климент* и то тъкмо с превод от старогръцки – диалогът „Кевитова картина“ (Год. I, № 5, с. 448–466).

^{II} Писма от митрополит Симеон Варненски и Преславски до митрополит Григорий Доростолски и Червенски (1872–1876). Русе, 1990, с. 73; *Наст. изд., част III, писмо № 78* (с. 354).

от Платон; става дума за „Реч против Ератостена. От Лизия“, чийто преводач „от старогръцки“ е посочен П. Николов¹. Подписът *П. Николов* (което може да се прочете като Петър, Петко и пр. Николов) всъщност е *Попниколов*, а това е светската фамилия на митрополит Симеон (по рождение той носи енигматично-символичното име *Одисей Попниколов*); написана така обаче, навярно само „посветените“ са разгадали истинското име на преводача (да припомним, че тогава, за разлика от днес, фамилията Попниколов се е пишела разделно – като п. Николов, срв. Емануил п. Димитров). Че този превод *несъмнено* принадлежи на митрополит Симеон, се доказва и от новооткрития неопровержим факт за това, че *по същото време* той е използвал същия псевдоним – Николов – и при публикацията на друг свой текст – „Минали работи“^{II}.

Публикации под псевдоним, към които трябва да бъдат добавени и анонимно публикуваните текстове (със сигурност между тях ще има какво да се открие и в бъдеще), несъмнено са направили така, че са „скрили“ присъствието на митрополит Симеон в литературния и културния живот на своето време; след неизбежната смяна на поколенията си отиват и малцината посветени, и в резултат „тайната“ се оказва запечатана със „седем печата“. Свидетелство за активното книжовно присъствие на митрополит Симеон е дори самото изброяване на установените досега негови псевдоними: „Г. Немцов“, „Звеница“, „О.“, „Николов“, „И. Държилов“...

С последния псевдоним е подписан първият публикуван превод на Платон – на диалога „Критон“. Че става дума тъкмо за псевдоним, се вижда от факта, че по това време в България няма литератор или учен, още по-малко познавач на старогръцкия език, който да се казва така. Фамилията Държилов[ич] обаче е позната у нас, при това тъкмо в книжовните кръгове; братята Киряк и Константин Държилович (или Държиловци) са печатари, книжари и просветни дейци в Солун в средата на XIX в.^{III} Най-вероятно митрополит Симеон е избрал този псевдоним, понеже го е асоциирал с фамилията и произхода (с. Държилово, Воденско) на своя съученик от Богословското училище на о-в Халки (1856–1857) и син на Конст. Държилович – Георги Динков (Динката, 1839–1876); освен от спомени-асоциации, в името авторът му може да е вложил идеята си за устойчивост, постоянство, държеливост, т.е. става дума за *криптоним* – скрито, тайно име. Че използването на

¹ Библиотека Свети Климент. Год. I. 1888. № 6, с. 602–623. (Встъп. бележка, с. 602–604).

^{II} Вж. *Наст. изд., част II, бел. № 180*, с. 635.

^{III} За тях вж. Българската възрожденска интелигенция. С.: Петър Берон, 1988, с. 231; *Парижков П.* Фамилията Държилович. – *Възрожденски книжари*. С.: Наука и изкуство, 1980, с. 229–231; *Снегаров Ив.* Солун в българската духовна култура: исторически очерк и документи. С.: Придворна печатница, 1937, с. 30–32, 40 (бел. 40).

криптоними не е изолиран случай, а разпространена практика показва фактът, че дори главната фигура на списание *Библиотека Свети Климент* – Петко Каравелов – се подписва като Камен Чернев¹.

Въпросът тук е не само в това, че в края на XIX в. проблемът за авторството на превода съвсем не е тъй актуален и избистрен както днес, поради което обичайна практика е преводите да не се подписват или да се подписват с инициали, псевдоними и пр.; не е и само в това, че високият духовен сан и искрената вяра задължават Дядо Симеон да бъде неподправено смирен при даването на публичност на своите книжовни занимания. Тук има нещо далеч по-прозаично и разбираемо: и митрополит Симеон, и Петко Каравелов са политически противници на режима на Ст. Стамболов, и ако за втория това е добре известен факт още от учебниците по история, то при първия е познат сюжет само на неколцина специалисти.

Впрочем свързването на имената на митрополит Симеон и Петко Каравелов не е произволно, понеже двамата дейци на млада България са били свързани и в живия живот; засвидетелствани са жестовите на съпричастност на духовния йерарх към политика: той го посещава в Черната джамия, където е затворен след убийството на министър Христо Белчев на 15 март 1891 г. (а точно след това събитие престава да излиза и *Библиотека Свети Климент* – редакцията на списанието е претърсена, а наборът на последната, 16-та поредкнижка, е разпилян от полицията¹¹). В поздравителното си писмо за 90-годишнината на митрополит Симеон Екатерина Каравелова си спомня с топлота и признателност за това, че духовникът и в моменти на изпитание не е изневерил на дълга си да дава надежда и утеха: „От ония мрачни дни образът на Ваше Високопреосвещенство заедно с ония на дядо Григория, отче Василия и на Славейковото семейство светят в душата ми като ярки неугасими светилници“ – признава тя¹². Ето как дори и в „простите“ жизнени жестове на митрополит Симеон са преплетени, въ-единени са духовникът и културният деец.

Ако се запитаме защо за премиерата на Платон на съвременен български са избрани тъкмо тези два текста на Платон¹³, то най-близко до ума е това, че „Апология на Сократ“ и диалогът „Критон“ принадлежат към ран-

¹ По този въпрос по-подробно вж. *Димитров Е.* Цит. съч., с. 231–232.

¹¹ *Йорданов Хр.* Цит. съч. – *Периодика и литература*, т. 1..., с. 400.

¹² *НА-БАН*, ф. 144К, оп. 1, а.е. 11, л. 55а. Вдовицата на П. Каравелов публикува и спомени за митрополит Симеон: *Каравелова, Ек.* По-добре късно, отколкото никак. – *Църковен вестник*. Год. XXV. № 15. 12 април 1924, с. 1–2.

¹³ Допълнителен довод в полза на авторството на митрополит Симеон е и аргументът „от авторитет“: писателят Стилиян Чилингиров, активно общувал с владиката през последните години от живота му, приписва именно нему тези преводи: за това съдим по библиографски фишове в колосалния му архив (ЦДА, ф. 108К, оп. 2, а.е. 1236, л. 3–12).

ните, „сократически“ съчинения на философа, издавани в повечето случаи в началото, първи по ред; изборът е още повече оправдан, понеже това са сюжетно свързани помежду си съчинения, в които последователно се разказва за поведението и речите на Сократ пред съда, а сетне – и за беседите в тъмницата.

В дадения случай обаче е напълно мислимо и възможно изборът на преводача да е бил продиктуван от идеята за *скрити послания*: в публикуваните две Платоновы съчинения основната проблематика е центрирана около нееднозначните отношения между личност и общество, дава се кураж на съпротивата срещу тираните, като така публикациите биха могли да имат ясен политически адресат – управлението на Ст. Стамболов.

Другаде и по друго време подобно обяснение би било повече от преислено; у нас обаче иносказателните протести и политически жестове имат своята дълга история. И наистина, за редакционната политика на списание *Библиотека Свети Климент*, издавано по време след приетия силно рестриктивен Закон за печата от 1887 г., това е промислена стратегия на опозиционно поведение: посланията на преводите из европейската класика целят да заместят липсващите в списанието публицистика и критика, както и невъзможните дебати върху обществени и литературни въпроси¹.

Възможно е преводите на „Критон“ и „Апология на Сократ“ да са били част от по-голям замисъл на митрополит Симеон за по-цялостно представяне на Платон на български, но неговият „проект“ е останал неосъществен поради спирането на списанието.

Що се отнася до естествения въпрос за качеството на преводите на митрополит Симеон, добре е да си спомним, че истината се познава в сравнението. Дори и най-беглото им съпоставяне с най-новите преводи на Г. Михайлов^{II} показва доста голяма близост между тях, което може да означава едно от двете – или Г. Михайлов в работата си е твърде зависим от преводите на Дядо Симеон, като новите са своеобразна редакция на старите, или, което е по-вероятното, в своите преводи отпреди повече от век именитият духовник и деец е достигнал до онази точност на изказа, съчетана с пластиката на езика, която трудно може да бъде надмогната или значително коригирана от последващите преводачи.

Няма как да не отбележим символичността на това, че първите български преводи на Платон са осъществени именно от първия български екзархийски *Преславски* митрополит. Нека припомним, че във Велики

¹ Вж. Йорданов Хр. Цит. съч.. – *Периодика и литература*. Т. 1..., с. 406-407.

^{II} *Платон*. Диалози. Т. 1. С.: Наука и изкуство, 1979, с. 35–84. (Философско наследство).

Преслав – християнската столица на Първото българско царство – намират нова и благодатна почва семената на класическата раннохристиянска мисъл и проповед (творенията на кападокийските Свети Отци, Дионисий Ареопагит и пр.), така или иначе свързани и оттласващи се от традицията на платонизма. Теорията на образа и метафизиката на светлината, имащи отчетливо доловим неоплатонически произход, са „вградени“ в преславската култура – в нейното изкуство (изумителната и изтънчена преславска керамика) и словесност.

В един от енигматичните текстове на „преславската цивилизация“ – „Шестоднев“ на Йоан Екзарх – името на Платон е, разбира се, сред най-споменаваните¹.

С преводите си Варненски и Преславски митрополит Симеон не само полага началото на модерното четене и изучаване на Платон в България, но и „свързва“ времената на българската духовна култура.

* * *

На какво се дължи многообразието от дарования у митрополит Симеон, по-точно – какво прави възможно тяхното удържане в единство? При отговора не можем да не „призовем“ *личността* и нейните особености. Не ще и дума, тук иде реч за изключително дисциплиниран и самоорганизиран човек, притежаващ несломим, „твърд“, волеви характер. Той обаче продуцира не произвол, не „самочиние“, а е впрегнат в служение на смирението и съзнанието за задачите на човека, за неговата *мисия* в живота. Центърът на личността на митрополит Симеон, както изобщо това се „полага“ на едно духовно лице, несъмнено трябва да дирим в *монашеското подвижничество*, в културата и дисциплината на ежедневния труд, намиращ своето оправдание и най-висше назначение в ясното съзнание за наличието на една висша реалност и Личност, във вярата в Бог. При фигури като митрополит Симеон човек има чувството, че той като че е „моделирал“ времето си, впримчил го е, накарал го е да му служи.

Митрополит Симеон е въплъщение на едно рядко, но благословено равновесие – това между дар, ум и характер.

И накрая, да подкрепим всички досегашни разсъждения само с едно от многобройните свидетелства-признания на авторитетни съвременници – това на акад. Михаил Арнаудов (в писмо от 26 февруари 1930 г., с което поздравява мастития старец с неговата 90-годишнина):

---

¹ Йоан Екзарх. Шестоднев. С.: Наука и изкуство, 1981, с. 57, 58, 249, 250, 255 и др.

„Жива история на българските усилия за църковно, културно и национално въздигане в последните 70 години, Вие съумяхте да примирите във Вашата дейност (...) ония разнородни нравствени подбуди, които движеха протагонистите на Българското възраждане от Паисия до Илариона Макариополски. Скъпо и тихо, но и решително и твърдо Вие вървахте по своя път, печелейки почит в душите на всички ония, които търсеха примери за апостолско служене на християнския и народен дълг“.¹

Към това само ще добавим: България несъмнено е имала своите свети мъченици, аскети и подвижници на вярата, но *в лицето тъкмо на митрополит Симеон тя има най-крупната фигура на християнската култура в своята история от времето на Патриарх Евтимий до ден днешен.*

---

¹ *НА-БАН*, ф. 144К, оп. 1, а.е. 218, л. 23.

I.

СТАТИИ

по българския църковен въпрос

НАЛЕЖАЩИ РАЗМИШЛЕНИЯ¹

С ега, когато е вече приближило и настава време да се устрои народната наша православна черква, свята длъжност на всякой православен българин е, мислим, да [в]земе под зряло и сериозно внимание и разсъждение реда, който тряб[в]а да узаконим за нейното устроение; всякой тряб[в]а да мисли и добре да размисли какво направление тряб[в]а да се даде на управителната черковна машина, щото никога тя да не спира да възвишава и улучшава тъй тежко падналото състояние на религиозното наше развитие. Началата, връз които се основава изобщо черковната администрация, имат едно грамадно влияние връз духовния и гражданския напредък и цъфтенето на която и да е черква: затова и ний за длъжност наша считаме да се позанимаем с този важен за нас предмет; а особено в предлежащите обстоятелства на черковното ни устроение да изложим нашите, ако и частни, мисли по черковното управление, с което ако не друго, а то ще отворим поне път и на други, по-опитни, които би поискали да изкажат своите по таз работа мисли: от които осветлявано, общественото мнение ще може много да се ползува в правото нареждане на черковно-гражданските ни работи.

* * *

Черковното управление според основанието си може да се нарече лично и еднодържавно или синодално и съборно². Крайното изявление на първото виждаме ний в Римокатолическата или Папищанската черква, която припознава папата за върховен началник и разпоредител, а пример на последната форма дават ни днес протестантите, които, освен една малка част, нямат и владици.

От тези два вида черковни управления кое се основава връз Светото Писание и кое е учредено от основателя на нашата вяра Иисуса Христа? Ни едно, можем каза положително: понеже в Св. Писание, за право, не се намерват таквиз явни изречения, от които да се извлекат доводи за против или за в полза на едното или на другото от поменатите управления. Но пак ако би да вникне човек в Евангелието ще намери, че личното управление, за което обикновено се говори, че се основава връз преимущества, дадени от Иисуса Христа на апостолите, е съвсем противно на духа на християнската вяра. Защото никъде в Св. Писание не се споменува ни дума за преимущества или първенство на един кой да е от апостолите; когато напротив има много примери, чрез които се доказва равенството на апостолите по духовната

им сила. Тъй напр[имер] когато Иисус Христос обличаше формално учениците си със силата *решити и взати*¹ казал: *Приимите дух свят, имже отпустите грехи, отпустятся им, и имже держите держатся* (Йоан. 20)^{II}. Тъй също и когато ги припознаваше за свои апостоли и ги пращаше по света да проповядват учението му, не е казал, че тогоз или оногоз припознавам за началник и пръв измежду ви; а напротив, когато беше се породил помежду им такъв един въпрос, Божественият учител строго ги изобличи за тази препирня, нарече я светска и съвсем непристойна и неприлична за неговите последователи и ученици, и изрече онези високи думи, които показват, че единствената добродетел, която подобава на християните, е смирението и кротостта. *Иже аще хотет в вас вящший бити да будет вам слуга: и иже аще хошет в вас бити старий да будет всем раб* (Марк. 10)^{III}.

Ето защо след възнесението на Иисуса Христа между апостолите никога не се появи никакво разногласие, нито раздор, ни препирня за началство и първенство. Ето защо апостолите, проникнати и водими от учението на Спасителя нашего, почитаха себе си за равни в службата на Господа Иисуса Христа; никой измежду тях не можеше да се каже началник на новосъставеното християнско общество, никой не можеше да има притязания да му се повинуват другите апостоли, никой нямаше право да разпорежда самопроизволно работи, които се касаеха до цялото общество. Но всички като имаха същата сила, същите духовни права, с еднаква ревност се стараеха за разпространение и преуспяване на Евангелското учение; и това само занимаваше всичкото внимание и поглъщаше всичките грижи на апостолите.

Но верующите в Христа съставяха вече общество, което имаше общи нужди, как тогаз изпълняваха тези нужди? За това тряб[в]а да се пита Св. Писание. Деянията апостолски дават повече примери за начина, по който са се решавали работите.

Когато апостолите щяха да изберат друго вместо Юда предателя, събраха се всички вкупе, та избраха Матия^{IV}.

Когато пък друг път апостолите, като желяеха да се освободят от другите грижи, които им налагаше размножението на верующите, искаха да изберат други човеци, които да се грижат за общинските работи, никой от апостолите не се появи с притезание той да разпорежи тези човеци, които да се

¹ Т.е. да свързват и развързват (*решити* – „развързвам, опрощавам греховете“).

^{II} Срв.: *Приемете Духа Светаго. На които простите греховете, тям ще се простят; на които задържите, ще се задържат* (Йоан. 20:22–23).

^{III} Срв.: *Но между вас няма да бъде тъй: който иска между вас да бъде големец, нека ви бъде слуга; и който иска между вас да бъде пръв, нека бъде на всички роб* (Марк. 10:43–44).

^{IV} За избора на апостол Матий вж. Деян. 1:21–26; изборът става чрез жребий: *Хвърлиха за тях жребие и жребието се падна на Матия; и той биде причислен към единайсеттех апостоли* (Деян. 1:26).

стараят да извършват нуждите на първото християнско общество; но всичките наедно избираха и определяха нужните и способни човеци. И тъй ни в една от тези [в]земани от апостолите мерки за черковното устройство не се вижда никакъв произвол, никакво своевластие, никакъв глас на лична воля, която да се [в]зема за закон и правило от другите апостоли: но натежаването (превесът) го е имала всякога общата воля на апостолите, събрани наедно, т.е. съборът на апостолите е решавал и разпореждал всичко, що се касае до общите интереси на първото християнско общество.

Тържествено обаче доказателство, че апостолите за най-сгодно управление считаха и приемаха съборното, може да представи следующето събитие. В първите години на християнската проповед, когато вече мнозина езичници, убедени в истинното Христово учение, оставиха идолопоклонството и се подчиниха на Христовото леко иго, породиха се въпросът: дали тряб[в]а християните да вардят закона Мойсеев или не. Тези които от евреите бяха станали християни, потвърждаваха, че вардението на Мойсеевия закон е непременно потребно за спасението на душата, когато обращения от езичниците не щяха никак да припознаят тази нужда. Разногласието беше се разпространило не само между простите християни, но и между апостолите, от които Петър беше за първото мнение, а Павел защищаваше второто. И тъй, за да се отмахне тая спънка на любовта между християните, събират се всичките апостоли в Йерусалим, съставят събор и съборно решават, че не тряб[в]а да отеготяват верните с товара на закона, и това решение чрез съборно писмо го разпращат по черквите. Тойзи събор ни дава най-съвършения образ на тогашните събори, още ни и поучава, че висшето началство на Черквата тряб[в]а да е съборът.³

* * *

Но как е станало да имаме личното или самодържавното управление на Христовата черква?

Завоевателният дух на римляните, пространният техен гений в очаданието¹ си сформирова тази несъобразна с Христовото учение система. Рим пресади единодържавието в черковното управление; той извърши осредоточването на черковната власт в едно лице, което да има престола си в Новия Рим, за украшение на масивния златен императорски трон; но това стана по духа мира сега. Прочее, ако Черквата е китка от благоуханни цветя на Изток, нейното единовластие е лиснат явор на Запад. Но и те още са в противоречие едно на друго.

---

¹ *Очаден* – опушен; тук в смисъл – почернен, потънал в грях, греховен.

Следователно лично черковно управление се наименова онова, което се съставя и се управлява от едно лице с наречени синодални или съветници, без никаква друга отговорност освен за грешки в оскърбление на величеството на самовластното лице. Понеже това лице вярва себе си като непогрешимо и това веруване приемат и неговите искрени последователи, то ако и да е от народа избран жител на това небе, счита се обаче да е там милостию Божию и приема за почет титли, които засенят чистото учение Христово.

От православните черкви самовластна е мнимата Екуменическа^I, Антиохийската, Александрийската, Йерусалимската и Кипърската: а таквиз са били, разумява се, и нашите Охридска, Търновска и Ипекска.

* * *

Като видяхме в кратко началото на двата вида на черковното управление, твърде полезно ще да е да видим и какви плодове е давало и дава всяко едно от тях и да сравним съборната Черква със самодержавната.

Първата наистина не блеще, не пръска бляскави лучи и сякаш че не прави впечатление на нашите ориенталски чувства, и като че не е по вкуса ни, и действително тя е смирена, скромна като Основателя ѝ. А втората, напротив, основана по образ и подобие на светските власти, носи в себе си всичко плътско, злато, сребро и всичките удоволствия на чувствата.

Св. Писание казва: *От плода их познаете их*^{II}. Хвърлете един поглед връз пастирите и паството на тази дирнята и ще видите наместо закон – егоизъм и произвол, наместо светлина и съвест – невежество и суеверия, наместо истина – прелъщения; а за цел удушаването на всяко благородно чувство и безчеловечно употребление в плътска полза овчиците, които се пасат от тях.

Западният понтифекс поне държи с желязна ръка пастирския жез[ъ]л, а восточният е замъртъвял и като от блато не се изпарява от него освен венение и чахнение^{III}.

Спасителнаш каза: *Созиджу църков мою и врата адова не одолеют ей*^{IV} и собра верующите в него и тури себе си пръв крайгъглен камък на Черквата си. Но властолюбието на западните и източните единовластни черковни държавници разруши черковното единство и раздели християнска Европа на два стана, от които непрестанно вдъхват на последователите си взаимна омраза и враждебност, поради което християнското изпълнение се намира

^I Вселенската, т.е. Цариградската.

^{II} Срв.: *по плодите им ще ги познаете* (Мат. 7:16, 20).

^{III} Повяхване и линеене.

^{IV} Срв.: *Ти си Петър, и на тоя камък ще съградя църквата Си, и портите адови няма да ѝ надделаят* (Мат. 16:18).

в непреривни ратования помежду си, за най-голяма злочестина на народите и на Черквата Христова.

* * *

Но да оставим Запад. Да се приберем само в нашия Изток и да видим що се е извършило около нас и в нас само, и само от единовластната система на управлението в черквите ни. И първо, отгде се опропастиха нашите народни черкви, та паднахме ний в духовно робство?

Нашите черкви са се управлявали по подражание на гръцките от свещеноначалници самоначалствующи, без отговорност и без надзор. И за туй в обстоятелства малко по-неблагоприятни за народа тази им безотговорност и ненадзираване оставиха ги свободни да промислят само за личните си ползи и да вършат по собствените си интереси само, които за да спасят те привременно не им е било ни най-малко зазорно¹ да се спазарят и да ни продадат и предадат на заклетите и вечни врагове на нашата народност; тъй лесно и совестно колкото и законно, както продава някой своята собственост, овчарят напр[имер] овците си. Ако нашите архиепископи и патрици не се считаха за наши владетели и господари, не би рачили, па и не би могли да се спазаряват и да ни препродават, и във всякой случай те би били принудени по дължност да апелируват поне до истинния на себе си единачалник – народа; а тогаз и посегателят без съмнение не би смее да тури дерзката си светотатствена ръка на светите и свещени народни правдини. Но по тази система на единопържавното черковно правление те бяха наши самовластни господари, и ето от нашето безгласие и от техния произвол ний изгубихме не само светите си народни правдини, но всичко[то] народно достойние, и чест и книжнина, и народност, че даже и вяра, от която мнозина изпаднаха; а всинца ний изпаднахме от достойнството човеческо. Но ний пострадахме може би не толкоз от своекористието на нашите еднокръвни пастири, колкото от нашата нечувственост.

Нека прочее разгледаме тази Екуменическа, наричана Гръцко-Фенерска^{II} черква, която в нашите дни медленно, но неотразимо губи от ден на ден и блеск и сила, и от час на час се срутва и разкапва пред очите ни.

* * *

Когато от 1840 насетне между нашия народ [в]зе да се проявява незадоволството от гръцката духовна власт, а по-после, от 1850 [в]зе да се пошушнува вече и за домогванията ни да се оттеглим от несносното за нас иго на ино-

¹ Срамно, позорно.

^{II} В публикацията погрешно: *Гръцко-Френска*.

родното гръцко духовенство, гръцкият духовен самодържец, като многоочния Аргос, буден всякога над собствените си интереси, щом подуши това, не изгуби ни минута, за да [в]земе мерки и да употреби всите си на разположение средства, за да потъпче това движение и да осуети всяко домогване за възрождение на българската писменост и народност.

Уморително е наистина, но не безинтересно е за нас да се позабавим, за да разгледаме при възможна краткост неговите противодействия на възрастащото семе на народното съзнание у нас, как постъпваше той, когато това семе едва що поникнало, беше само тревица крехка, и как, когато пусна то ствол и стана дърво, на което върховете се губят в облаците и сянката му покрива днес почти всичкия народ.

За краткост ний оставяме първите подвиги на неговите действия, когато, отчаян за честитата сполука на мисията си в погърчването на българите, самовластният този свещеноначалник на православните в Изток, нападна с всичката тежест на всеоръжията си връз двете вече образовавши се средоточия за противодействие на неговите планове – връз Пловдив и връз Търново. Тамо за благовременно бяха изпратени най-вещите, най-хитрите поборници на елинизма и най-ожесточените от воеводите му ратници противу възраждащото народно чувство и българите, тези воители като се изтощиха във всевъзможни нападения, туриха най-после в ход разрушителните подломи на народната си политика, *лъжите* пред Императорското правителство и *клеветите* връз българския народ, на които следствие бидоха привикването на съд пред Имп[ераторското] правителство първенците от Пловдив и от Търново¹. В този честит за българите съд се позна, че противниците на царството се крият под расото на лицемерието и притворността. В този съд се скъса завесата и се откри омразното поглъщане на православните народи от фенерските сатурновци... От тогаз Имп[ераторското] правителство презря нашите клеветници за подлостта им, а българите, свестени и вразумени от това, съвокупиха се повече и уякчиха се по-здраво в желанията си, като начертаха вече и законния път на своите домогвания.

Неизтощим в ухищренията си, Фенерският патриархат не се забави да измисли друго предназначение, за да предвари течението на работите. Под предлог да състави нова наредба в черковното управление, с която ще доволи уж и българите, а всъщност дано залъже българите и да измами още и Имп[ераторското] правителство, че допълнил уж недостатките на черковната управителна система даже и с помощта и участието и на самите българи, и да утвърди изново властта си над тях, – предложи и предприе да свика едно събрание на представители от столицата и от епархиите, за да съчинят уж устав за управлението на Черквата. Но по разпорежданията на

---

¹ През 1857 г.

Патриаршията в това събрание на дело на българите се падна да имат едвам трима представители от рода си по кръв, а по чувства двама само – от Търново и от Пловдив⁴; но като да беше и туй снизхождение много нещо за българите, самодържавната патриаршеска власт, за да парализира силата и действието на единия от тях, прие от истия град Пловдив и още един представител грък⁵.

В това събрание всичко, що се спомена за удовлетворение на българите, беше да се каже, че занаят черковната власт ще гледа щото владиците, които ще се пращат по техните страни (разбирани в най-тесните граници на епархиите отвъд Балкана), да знаят и езика на мястото. Двамата представители българи предложиха с най-голяма умереност някои от законните си домогвания, но благородното събрание, водено все от истия дух на преобладанието и единоначалието, не рачи да ги [в]земе под внимание, та не рачи даже ни да ги забележи в протокола. Тогаз представителите се оттеглиха и тези, що бяха ги изпратили, се протестираха пред Императорското правителство. Патриаршията не може да се радва на много с изиграването на българите чрез комедията на това събрание, защото развязката на тази комедия извади налице по-здравото залавяне и по-енергическото действуване на българите, на което следствието биде свършеното им отричане от Патриаршията и от нейните владици.

ОслеПЛен от властолюбието си, патриархът не рачи да [в]земе под сериозно внимание ни това движение на българите, но поиска да го потъпче с унизителното онова и далеко неудовлетворително устъпване уж на 15-те наричани точки⁶, които съществено не съдържаха нищо, за то и никакво следствие не възимаха. Все пак тази пуста страст да самовластвува го накара да отблъсне и онова наше предложение, на което по висока заповед бяха пристанали нашите предводители да се спогодим чрез едно равенство в правата на гърци и българи в управлението на Черквата⁷. А естествено това упорство от страна на патриарха колкото повече оправдаваше причините на нашите желаня, толкоз повече ги правеше и да растат, и наистина те растяха в прямо слово на това упорство, растяха и нарастоха до такъв степен, щото не бе възможно да се удовлетворят иначе, освен с отделение, – точка на която всякога сочеха нашите желаня, в която се и ограничи най-после борбата, раздразневана всякой път от непомерното властолюбие на фенерския монарх йерарх, който и днес още отказва за присъствието на нашето духовенство в столицата и претендира да ечи неговото име в нашите храмове; и за това само, а не за нищо друго държи и иска да държи във вечна борба и враждебност два едновременни и съжителствени народа. В тези повърхно указани грешки пада Вселенската наричана черква, защото е самодържавна, защото единоначалствующият в нея патриарх за нищо друго се не грижи, освен за утвърждение на своето самовластие; за увардвание на

своите интереси и тези на своите си, а не общо на християнското изобщо черковно изпълнение.

Този кратък изглед на всичко, що се мина между нас и така самовластно управляемата патриаршия, колкото е назидателен и поучителен по предмета от съществото си, толкоз е и ясен и освобождава ни от всяко по-нататък разискване; в заключение само можем рече: това устроение на гръцката черква се е установило последствие на характера у гърците – гъркът е по нрав уклончив и духовит, но по живото си въображение той е лишен от политически дух, който е плод на дълбокомислието.

* * *

Сега нека поразгледаме тази черква и във финансово отношение, в което грешките не могат да произхождат от недостатъчното и криво настроение на народа, но от кривото и порочно устроение на черковното управление; гъркът е слагател и сметлив^I, каквото и евреинът; но ето че при всичко това никъде никоя диря се не вижда от огромното богатство, което събираше тази черква. От изворите на Дунав и Сава до устията на Йордан и Ефрат, от трите материка на стария свят, а най-вече от нашето отечество реки от злато течаха в съкровищниците на самодержавните духовни управители на Изток; но ето че нищо от това няма днес; всичко се е пръснало по неусвес^{II}, а най-после ето че и неизчерпаемите тези извори пресякнуват.

Но не ще сторим зле, мисля, като поменахме за финансовото управление на Вселенската черква, пътем поне да разкажем на читателите и сънародниците си най-последното по тази част нейно действие, според както сме го от самите гърци слушали; този факт може много по-ясно да покаже гибелните следствия на претендирането за управление в черквата – както във всяко друго отношение, така и във финансово.

Знаят нашите читатели как съседният и единовверен нам румънски^{III} народ беше и той като нас жертва на благочестивата своя набожност и простодушие и как гръцкото духовенство, възползувано от положението си, с изрудението^{IV} на тези качества на православния той народ, беше сполучило да тури ръка на големи имоти в таз земя, доходите на които также отиваха по вятъра, без да има ни шушка ползица от тях за земята, в която те лежаха и за народа, който населява таз земя. Знаят такожде как не преди много години и румънският народ, свестен върху народните си интереси, поиска да си [в]земе назад тези имоти и да употреби доходите от тях за собствена пол-

^I Т.е. пестелив и пресметлив.

^{II} Несвяст.

^{III} В публикацията: *румунский*.

^{IV} Израждането.

за⁸. Цариградс[кият] патриарх повече по положението, което занимава като върховен свещеноначалник, народоначалник, а не по особено някое доверие, прие защитата на мнимите правдини на духовенството над тези имоти. Като пълномощен и пълновластен представител на всичките православни, от него зависеше всякой преговор и договор, и той можеше да заключи кое и да е съгласие; затова и той [в]зе да управлява определената за решаването на този въпрос международна комисия. Но неговото властолюбие и користолюбие стана причина не само да се осуети всяко усилие за едно мирно взаимно спогодяване, но даже да се изгуби и единствената полза, що можеше да се извлече от тази разпра.

Казуват, и ний можем да вярваме, че Цариградският патриарх като поискал да се възползува от положението си и от обстоятелствата за своите домогвания, предложил тайно на Н[егово] Б[лаженство] Йерусалимския патриарх, като условие на своето могуществено съдействие, да се отстъпят¹ на Цариградската патриаршия половината от доходите на поменатите имоти, които принадлежат повече на Йерусалимския патриархат и на Светогорските манастири. Но Н[егово] Блаженство Йерусалимският патриарх отхвърлил с гняв това безобразно предложение и праведно, защото тези приходи възлязвали до 16 милиона в годината. Таквот предложение от страна на Н[егово] Всесв[етейшество] станало и на Светогорските манастири, а още и техните доходи да минуват през негова[та] ръка; но и те такожде отхвърлили светотатственото му предложение. Тогаз Н[егово] Всесв[етейшество] изпърво отслаби, а после съвсем напусна защитата и комисията се разиде, без да се свърши нещо.

Малко по-насетне княз Куза, който искаше да свърши тази разпра, предложи да плати веднъж завинаги 150 милиона гроша; но по злопаметство неголи или по предпоменатите съображения воден, Цариградският патриарх не рачи вече ни да чуе да му се говори за таз работа, от която му отрекоха всяка лична и материална полза; и тъй тя погина и сумата, която беше доволна да поддържа едно малко царство, се презря. И тъй днес Божий гроб, Св[ета] гора, Патриаршията и народните гръцки заведения бедствуват, което не щеше да е тъй, ако управлението на черквата не беше монархическо и да зависи от волята и хотението на един само човек, на когото другите не смеят нищо да продумат.

* * *

Да метнем най-после един поглед връз управлението на тази еднолична Черква и в каноническо отношение.

---

¹ В публикацията: *устъпят*.